

Édes Anyanyelvünk

2009. JÚNIUS

XXXI. ÉVF. 3. SZÁM

Nagy István: Katonafej, 1917

A TARTALOMBÓL:

Minya Károly:
Futballzsargon

Balázs Géza:
Kazinczy üzenete

Boksay Zoltán:
A mesebeli hetedhétől
a számrendszerekig

Szabó Tamás Péter:
Tanulóktól tanulni

Kemény Gábor:
Örökzöldségek a pálya széléről

H. Varga Márta:
Lelkes Emese
és a magyar nyelv

Huszár Ágnes:
Sose volt még ennyire durva

Büky László:
Hátra van még a fekete leves

És: nyelvi játékok,
keresztrejtvény, új szavak

É A

FUTBALL- ZSARGON

A futball az a sport, amely egyértelműen megosztja az embereket: van, aki imádja, és van, aki elutasítja. Közömbösen kevesen viszonyulnak hozzá. Aki elutasítja, joggal bosszankodik a futballhuliganizmus és az indokolatlan erőszak miatt, ugyanakkor ez a sport nagyon látványos, és a legnagyobb tömegeket érinti mind játékosként, mind nézőként. A futball, vagyis a labdarúgás a legnépszerűbb labdajáték. Több más nyelvben is van arra törekvés, hogy önálló hazai szóval fejezzék ki. A horvátban *nogomet*, vagyis lábbal rúgás, a csehben *kopana*, rúgásos játék, a lengyelben *pilka nozna*, lábilabda a megfelelője. Az angol *football* szó azonban minden próbálkozás ellenére nemzetközi lett. A focizsargon, a futballal kapcsolatos sajátos kifejezések legfrissebb forrása az egyik számítógépes játék, amelynek sportriporterei gyakran élnek az-

zal a lehetőséggel, hogy mintegy eposzi kellékel, állandó jelzőkkel illetik a játékosokat. Íme néhány példa:

az aranylábú *Cristiano Ronaldo* vagy *Cristiano Ronaldo*, a bűvész

a táncos lábú *Toni*

Adebayor, a kecses gazella

az ördögös brazil, *Kaká*

a spanyol ágyús, *Fabregas*

Kanouté, a két lábon járó gólgép

a gólszimatú *David Villa*

a dupla tüdejű *Gerrard*

Ronaldinho, a fogorvosok kedvence vagy a csábos mosolyú *Ronaldinho*

Essiennek vélhetőleg kőfal volt a jele az óvodában

Kenyeres pajtásunk, *Hleb*

Rooney, a pukkancs

a smirgliember, *Frings*

Daniel Alves, a brazil gyalogkakukk

Csavaros Xavi (Csavi)

A szösszenetet írta **Minya Károly**, „állandó jelző” nélkül

TARTALOM

Minya Károly: Futballzsargon	2
Balázs Géza: Kazinczy üzenete	3
Boksai Zoltán: A mesebeli <i>hetedhétől</i> a számrendszerekig	4
Balázs Géza: Miért érdekes? <i>Buddha és joghurt</i> . .	5
Szabó Tamás Péter: Tanulóktól tanulni.	6
Kemény Gábor: Örökzöldek a pálya széléről .	7
Minya Károly: Bevállalós bulvár	8
Borbély László: Egy nyelv sohasem pusztul el önmagától. Beszélgetés <i>Tóth Évával</i>	9
H. Varga Márta: Lelkes Emese és a magyar nyelv	11
Huszár Ágnes: <i>Sose volt még ennyire durva</i>	11
Büky László: Hátra van még a <i>fekete leves</i>	12
Kemény Gábor: „Lejáratódott a nyelvművelés”? .	12
Komoróczy György: Köszöntő könyv Péntek János tiszteletére.	13
Balog Lajos: Ugyanaz – és az ellenkezője	13
Pintér Karolina: A mese bűvölete	14
Büky László: Mi és hol <i>torlódik?</i>	15
Holczer József hozzászólása	15
Szepesi Hajnal hozzászólása	15
Zimányi Árpád: A XIX. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus Egerben	15
Juhász Péter: www.manyszi.hu	16
Hírek, események	17
Benke Ildikó: Újabb ifjú szónokok.	17
Pontozó	18
Keresztretjévény	19
Új szavak, kifejezések (55.).	19
Nyelvész-leletek, nyelv-észleletek	20

ÉDES ANYANYELVÜNK • AZ ANYANYELVÁPOLÓK SZÖVETSÉGÉNEK FOLYÓIRATA

Megjelenik évente ötször – februárban, áprilisban, júniusban, októberben és decemberben – a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Nyelvi Bizottságának és a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak a támogatásával.

Kiadja: az Anyanyelvápolók Szövetsége

Felelős szerkesztő és kiadó:
Grétsy László

A szerkesztőség tagjai:

Balázs Géza, Kemény Gábor, Maróti István

A szerkesztőség címe:

1088 Budapest, Múzeum krt. 4/A II. em.

Telefon: 411-6500/5353

Postacím: 1364 Budapest, Pf. 107.

Honlap: www.anyanyelvapolo.hu

(vagy: www.anyanyelvapolo.hu)

Villámposta: ea@anyanyelvapolo.hu

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt.

Hírlap Üzletága (Bp. VIII., Orczy tér 1.).

Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőnél.

E-mail: hirlapelofizetes@posta.hu,

fax: 303-3440

Információ, reklamáció: 06 80 444-444

További terjesztők: Magyar Lapterjesztő Rt.
és Könyvtárellátó Kht.

Ára: 200 Ft.

Az Anyanyelvápolók Szövetségének tagjai
a lapot a tagdíj fejében illetménylapként
kapják.

Belépési nyilatkozat kérhető:

Anyanyelvápolók Szövetsége,

1053 Budapest, Károlyi M. u. 16.

Tel.: 317-3062, 317-3611/208

Az Édes Anyanyelvünk szerkesztőbizottsága:

Balázs Géza, Bencédy József,
Deme László (a szerkesztőbizottság elnöke),
Grétsy László, Kemény Gábor, Maróti István

Műszaki szerkesztő: Kovács Gyula

Lapunk kiadását

az Oktatási és
Kulturális Minisztérium,
valamint

a Nemzeti Kulturális Alap

segíti.

ISSN 0139-0457 (nyomtatott)
ISSN 1588-0311 (online)

Nyomdai előkészítés: OPTICULT Bt.

Telefon: 330-7186, 06 20 473-4084

Nyomás: ETO Print Nyomdaipari Kft.

KAZINCZY ÜZENETE

Gondolatok a magyar nyelv évéhez

Balázs Géza

„Szellem vala ő, mely a tespedő egészét oly sokáig csaknem egyedül eleveníté; s lépcső, melyen egykorú magasbra hághassanak s a szerencsésebb maradék tetőre juthasson.”

(Kölcsey Ferenc)

Életremekmű

Kosztolányi Dezső ragadta meg legjobban Kazinczy Ferenc személyiségének legfőbb jellemzőjét, értékét: Kazinczynak nem voltak remekművei, az élete volt remekmű (Fried István: Kazinczy Ferenc Európája – Európa Kazinczy Ference. Széphalom, 16. kötet, 2006. 19). Ennek az „életremekműnek” a következménye az, hogy Kazinczy ma gyakori hivatkozási alap, egykori lakóhelye (*Kisbányácska ~ Széphalom*) az egyik leglátogatottabb nemzeti művelődési emlékhely, versenyek, mozgalmak, társaságok, iskolák őrzik nevét és szellemét. Nincs olyan irodalomtankönyv, amely kihagyná, igaz egyikben sem irodalmi (legfőlegbb epigrammaszerzői), sokkal inkább irodalom-, művelődésszervezői tevékenységét emelik ki. Kazinczy szervező tevékenységének néhány mozzanata: lapszerkesztés, fordítás, tudatos irodalmi élet, kritika, levelezés, művelődési (tudományos) társaságok alapítása, szervezése. Van egy mondás, hogy a tudomány folyamatosan elavul, a művészet nem. Kazinczy tevékenysége azt mutatja, hogy a tudomány mellett a művészeti tevékenység is elavulhat, de a kiemelkedő, példamutató közösségi cselekvés (művelődés-, közösségszervezés) is egy nemzeti közösség panteonjába emelhet valakit. Kazinczy egyik metaforikus megnevezése a „széphalmi remete” (és a „nagy hobbantó”) mellett „a széphalmi szent” (Fried i. m. 18). Ez utóbbi jól mutatja, hogy mennyire mélyen a szívébe zárta a magyarság.

Kazinczy „életremekművének” üzenete az, hogy szerényebb irodalmi-művészeti tevékenység ellenére a közösségért végzett példamutató, hasznos cselekvéssel is lehet a „nemzeti panteonba” emelkedni.

Emberiség és Pest-Buda

Közhely, ami Kazinczy kapcsán is elmondható: európai és nemzeti. Mint írja: számára „az emberiség és Pest-Buda tája” egyként hazája (Fried i. m. 20). Ez a mondat a reformkorban már így fogalmazódik meg: „Legszentebb vallás: haza és emberiség”. Kazinczy azonban nemcsak szavakban volt európai és magyar. A legegészségesebb hazaszeretet lakozott benne, a hazai táj, beszéd (tájn nyelv), irodalmi nyelv, kultúra tisztelete, szeretete, a más (akár Kárpát-medencei) kultúrák támogatása, az európai nagy kultúrák, klasszikus kultúrák föltétlen elismerése, mintaként állítása. Azon nagy magyar szellemek közé tartozik, akik Európára példaként, irigylet mintaként tekintenek, és Európát szüntelenül Magyarországra akarják hozni.

Ez a tevékenység megragadható fordítói ars poeticájában: a legjobb műveket le kell fordítani, ha a fordítás során „nyelvi hiánnyal” („nyelvi szűkséggel”) találkozunk, akkor szabadon újítani kell (pl. magyarítani); a fordításból következett tehát a nyelvújítás magyartítás-magyarosítás programjához való kapcsolódása. A nyelvújítás kezdeti fő célja a Sprachanschluss, azaz az „európai nyelvi standardhoz” való csatlakozás (Fried i. m. 21). Kazinczy gondolatvilágában (modern szóval) az interkulturalizmus (a kultúrák közötti termékeny kapcsolat, párbeszéd) és a patriotizmus egymásra reflektáló, egymást kiegészítő fogalmak.

Kazinczy fordítói és nyelvújítói tevékenységének üzenete: nem lehet elzárkózni, figyelni kell más kultúrákra, Európára, de mindezt a hazai kultúra fejlesztése érdekében.

A magyar nyelv fejlesztése

Kazinczy legfőbb (legmaradandóbb) tevékenysége, amelyet minden iskolás tud: nyelvújító. Voltaképpen a nyelvújítás folyamatába csak bekapcsolódott, de jó érzékkel meglátva a problémákat csakhamar „a nyelvújítás vezére” lett. A felvilágosodás és a korai reformkor legnagyobb nyelvi élménye: a nyelvi hiánnyra való rádöbbenés. Ezt a nyelvi hiányt kellett nyelvbővítéssel pótolni. Kazinczynál az újítás a haladás szinonimája lett: „Egy nemzet sem vitte elő literatúráját anélkül, hogy azon nemzetektől, melyeknél a tudomány és mesterség már virágzott, ízlést, szólást ne kölcsenzett volna... Mi szeretnénk haladni, de helyeinkből kimozdulni nem merünk...” (Pándi Pál szerk.: A magyar irodalom története. III. Akadémiai, 1965. 278–9).

A nyelvújítás beavatkozás a nyelv „természetes” fejlődésébe. Kazinczy ezt értette, ezért visolygott a túlzásoktól, és nyelvújítói tevékenysége főként támogató-ösztönző volt, amelybe belefért az idegen szavak magyartítása-magyarosítása, a tájszavak, régi szavak felélesztése csakúgy, mint a magyar nyelv törvényszerűségeinek megfelelő új formák kitalálása és terjesztése. Maig vannak, akik úgy ítélik meg, hogy a Kazinczy vezette nyelvújítás „tönkretette” a nyelvet, mert beavatkozott annak természetes fejlődésébe. Még Ady is hasonló elítélő véleményt fogalmazott meg (bár amit kifogásolt, azt éppen ő maga is gyakorolta). De sokkal nagyobb azoknak a száma, akik úgy vélik, hogy a nyelvújítás tette a magyar nyelvet modern, fejlődőképes nyelvvé, s ha nem lett volna, akkor ma jó eséllyel németül beszélünk a Kárpát-medencében. A nyelvújítás ültette el mélyen a magyar közgondolkodásban azt, hogy a nyelvhasználatról törődni kell. Ez a szinte kultikus magyar nyelvművelés kiindulópontja.

A Kazinczy vezette nyelvújítás legfőbb eredménye az, hogy a magyar nyelven beszélők számára ma nincsenek objektív kifejezési nehézségek, a beszélők tudatában vannak annak, hogy magyar nyelven bármiről meg lehet nyilvánulni, a (magyar) nyelv fejleszthető, tudatosan alakítható, művelhető.

Ráadásul ezt a gondolatot más népek is átvették és sikeresen alkalmazták, pl. az észtek, a törökök, az izraeliek...

Nyelvközpontú nemzetfogalom, kultúraközpontú nyelvművelés, nyelvújítás

A nyelvújítás eredménye az is, hogy a magyar nemzetfogalom elég határozottan nyelvközpontú (pl. „Nyelvében él a nemzet”). Ezért a nyelvi kérdések a legtöbb művelődési mozgalmakban szerepet kapnak. Ma már négy (!) nyelvújításról is szokás beszélni. A Kazinczyék művelte klasszikus nyelvújítás (kb. 1772–1872) után beszélhetünk a Nyugat stílusújításáról (ez is egyfajta nyelvújítás pl. Szathmári István szerint), Kosztolányi nyelvművelő mozgalmáról s az annak áramába kapcsolódó sportnyelvújításról, valamint korunk „digitális vagy informatikai nyelvújításáról”. Természetesen a nyelvújítások számának növelése helyett elegendő lenne arról beszélni, hogy egy modern, modernizálódó társadalom folyamatos nyelvrementésben, nyelvgazdagításban – ha úgy tetszik, nyelvújításban – érdekelt, s ez hol spontán, hol tudatosan tervezett módon folyik. (Fábián Pál is folyamatos nyelvújításról beszélt.) Vagyis a nyelvújítás folyamatos tevékenység, egyszerűsége a nyelvikultúra-ápolás egyik kitüntetett területe.

Kazinczyék korának köszönhető a magyar kultúra nyelvközpontúságának hangsúlyozása és mélyen a „néplelekben” való rögzülése.

(Folytatása a 10. oldalon)

A mesebeli *hetedhét*től a számrendszerekig

Népmeséink egy részében – Benedek Elek meséinek csaknem a kétharmadában – az események valahol messze, *heted-hét országon (is) túl* történnek meg. Ez az írás arra a kérdésre keres választ, milyen szám az a *hetedhét*; hol a helye a számok világában, és a nevében miért szerepel kétszer is a *hét* mint szóelem (morféma). A *hét* maga olyan szám, amely szakrális és misztikus kifejezésekben gyakran fordul elő (hét szentség, az egyiptomi hét csapás, hétféjú sárkány, „hetumoger” stb.). Hét napból áll az a ciklus, melyhez időbeosztásunkat és életritmusunkat igazítjuk. Egyes nyelvekben a hét napjainak a neve részben asztrológiai eredetű (pl. angol *Saturday, Sunday, Monday*).

A *hetedhét* összetett számnévnek, egy részleteiben ismeretlen hetes számrendszer tagjának tűnik. Többféle számrendszert ismerünk, a gerincét mindegyiknek egy alapszám és annak egész számú kitevőjű hatványai alkotják (a tízes számrendszerben $10^0 = 1$, $10^1 = 10$, $10^2 = 100$, $10^3 = 1000$ és így tovább).

A számrendszer előnye, hogy kevés szóelemből (15-25-ből) megfelelő szóösszetétellel bármilyen sok és bármekkora számnak meg tudjuk szerkeszteni a nevét. Talán nem mindig vagyunk tudatában, hogy a kimondott név mögött számok és kimondatlan matematikai műveletek rejtőznek. Például a kétezer-hatszázharminchat mint szám a következőknek a szummája: kétszer ezer, hatszor száz, háromszor tíz és végül (egyszer) hat. Ha ezt a számot számjegyekkel írjuk le, a helyiértékes írásnak megfelelően a hatványoknak (10^3 , 10^2 , $10^1 = 10$ és $10^0 = 1$) csak a szorzóját jegyezzük le (példánkban: a 2-t, a 6-ot, a 3-at és a 6-ot) a megfelelő sorrendben: 2636. A szorzó esetenként zérus is lehet, például a 2009-ben.

„Az egykori magyar hetes számrendszernek egyetlen, de igen értékes nyoma őrződött meg...”

A tízes számrendszeren kívül, melynek ismerete és használata korunkban általános, más rendszerek is voltak és vannak. Az adott keretek között csak néhányat tudunk áttekinteni. A kínaiak a tízes mellett egy százas rendszert is kidolgoztak. Alapszáma a száz, négyzete a tízezer. A babiloniak számrendszerének a hatvan az alapszáma. Szerepe szögmérésünkben, időmérésünkben máig megmaradt. A digitális órák kijelzőjén látható számhármass, például a 14:25:12, hatvanas rendszerben helyiértékes írásmóddal azt tudatja, hogy hány másodperc telt el éjfél óta. Kiszámolva: $14 \times 60^2 + 25 \times 60 + 12 = 51\,912$. A számhármassnak van egy inkább közérthető olvasata is: a pontos idő 14 óra, 25 perc és 12 másodperc. (Ennek a változatnak „szépséghibája”, hogy három különböző mértékegységet használ.) A kettes számrendszerrel közismert, hogy a gépi számolásnak és általában az informatikának a matematikai alapja. Helyiértékes írásmódban csupán két számjegyre van szüksége, a 0-ra és az 1-re. Például a 13 a kettes számrendszerben 1101 alakú, mivel $(1 \times 8) + (1 \times 4) + (0 \times 2) + (1 \times 1) = 13$. A tizenhatos (hexadecimális) rendszer számára viszont ki kellett bővíteni a hagyományos számjegykészletet. A kiegészítő A, B, C, D, E és F betű jelentése rendre 10, 11, 12, 13, 14, illetve 15. Alkalmazására álljon itt két példa! A tizenhatos rendszerben a 13-at egyetlen, számjeggyé átminősített betű, a D fogja jelenteni. A hexadecimális A3E pedig a tízes rendszerre átszámítva 2622-vel lesz egyenlő.

A letűnt számrendszerek közül megemlíthetjük a tizenkettest, melyre ma már csak néhány számnév (angol *eleven, twelve*; német *elf, zwölf*) és régi pénz- és mértékegység-táblázatok emlékeztetnek.

Az egykori magyar hetes számrendszernek egyetlen, de igen értékes nyoma őrződött meg a *hetedhét* szóban. (Az Értelmező Szótár szerint tőszámnév.) Ennek a szónak az elemzésével kísérreljük meg rekonstruálni a valamikori rendszert – amennyire lehet. Előtagja, a *heted* véleményem szerint nem tekinthető tört- vagy sorszámnévnek, mint ahogy a *század* sem az az „egy század katoná” kifejezésben. Annak a tisztázására, hogy a *heted*ben és a *század*ban előforduló *-d* képzőnek mi a jelentése, más területekről származó szavakat is bevonunk vizsgálatunkba. Közös jellemzőik megismerésétől azt reméljük,

hogy a *heted* kifejezést helyesen tudjuk majd értelmezni. A *század* (eredeti, névleges értelemben véve) nem egyszerűen száz katoná, hanem egy felsőbb kategória, olyan csapat, mely száz, a csapathoz beosztott, együttműködő katonát foglal magába. A Szózatban az „egy ezredév” sok esztendő történetét tömöríti egy monolitikus képbe. A katolikus vallásgyakorlásban a *tized* elnevezésen tíz Ave Maria (Üdvözlégy) imádság foglatát értik. A *tized* ebben a példában magasabb szintű egysége tíz egymás után elmondott imádságnak. Összefoglalva: vannak olyan *-d* képzőre végződő számnevek, melyek magasabb szintű fogalmakként azt fejezik ki, hogy hány, egymással viszonyban álló egyedet foglalnak egységbe.

Ezek után az a kérdés, hogy a *heted*, a *hetedhét*nek az előtagja minek is lehet az egységbe foglalója. A válaszhoz a legősibb matematikai műveletnek, a számlálásnak a gyakorlatát kell felidézni. Akármit számlálunk, igyekszünk a megszámlálandó sokaságának valamit megfeleltetni. Például ujjainkat, botra vésett rovásokat vagy papírra írt vonásokat (strigulákat). Az utóbbi esetekben célszerű a jeleket azonos nagyságú csoportokba rendezni, hogy könnyebb legyen a végső összeszámlálás. Például így: ||||| ||||| ||||| ||||| ||||| ||||| |||||. Nincs jelentősége annak, hogy elődeink milyen technikát alkalmaztak – vagy inkább képzeltek el –, úgy látszik, hogy hetes csoportokat képeztek, és a csoportot egyszerűen *hét*nek mondták. Hét ilyen (jel)csoportnak az egységbe foglalója lehet a *heted*. Minthogy minden csoport hét egyedet foglal magába, az egyedek száma a *hetedhét*ben hétszer hét (7×7), másképpen hét a négyzeten (7^2), azaz negyvenkilenc (49). A *hetedhét* mint a hét négyzete a második legfontosabb szám a hetes számrendszerben. Szerepe (de nem az értéke) a tízes rendszerbeli százéhoz hasonlatos. Ha a *hetedhét* ma élő kifejezés lenne nyelvünkben, a 98-at akár *két-hetedhét*nek mondhatnánk. Sajnos, hetes számrendszerünkől további részleteket megismerni elég reménytelen feladatnak látszik. Nem tudjuk, és talán sohasem tudhatjuk meg, hogy hogyan nevezték a régiek például a nyolcat, a tizennégyet, a harmincat és több más, a megismerés érdekében kritikus számot. A hetes számrendszer különlegességét, a tízestől való eltérését azonban valamennyire érzékeltetni lehet azzal, ha a fenti számokra a helyiértékes számírást alkalmazzuk. Számjegyekkel (0, 1, 2, 3, 4, 5 és 6) írva a nyolc 11 lenne, a tizennégy 20, a harminc 42, vagyis szóban: egy-egy, kettő-nulla, illetve négy-kettő. Kétezerkilencnek hetes számrendszerben 5600 lenne az íráskepe.

Felkészült szakemberek feladata lehetne annak a felderítése, hogy a hetes számrendszer mennyire volt elterjedve az európai és az ázsiai kontinensen. Az is a tisztázandó kérdések közé tartozik, hogy a 7^2 (a *hetedhét*) szakrális szám volt-e, mint maga a *hét*. Vajon véletlen-e, hogy húsvét vasárnapja után éppen a negyvenkilencedik napra esik pünkösd vasárnapja? Elődeink valamikor egy nehezen meghatározható korban tértek át a hetes számrendszerrel a tízesre. Megalkották, illetőleg más nyelvekből átvették a hiányzó számneveket (*nyolc, kilenc, tíz, száz, ezer*). Ilyen szám például a *tömény* is, mely eredetileg tízezret jelentett, ugyanúgy, mint a török *tümen* és a mongol *tumen*. A tízes rendszer térhódítása csaknem totális volt; egyedül talán az időszámítást nem tudta teljesen átförmálni, a színes mesevilágot pedig nem is érintette. A mesékben változatlanul találkozhatunk három-, hét- és tizenkét féjú sárkánnyal, tízfejűvel azonban nem.

Az egykori mesemondók jól tudhatták, hogy a *hetedhét* pontosan hétszer héttel egyenlő, és ezzel a számmal az igen nagyot, igen távolit tudták jellemezni. Az alapszám négyzetének más rendszerben is van ilyen jellegű jelentése. Például Arany János ezt mondhatja Toldi Miklóssal: „száz mérföld a világ erre is, arra is” (tehát nagyok a távolságok). A kínai százas számrendszerben az alapszám négyzete a tízezer. Így érthető a kínai diplomáciának az a szlogenje, mely ünnepélyes alkalmakkor szokott elhangzani: „Tízezer évig éljen népeink barátsága” (értelemszerűen: nagyon-nagyon sokáig).

Boksay Zoltán

BUDDHA ÉS JOGHURT

A hiperkorrekció egyik kiejtési jelensége

BALÁZS GÉZA

Buddha, buddhizmus

A magyar köznyelvben Buddha nevének kiejtése: „buttha”, a joghurt kiejtése pedig: „jokhurt”. A lényeg, hogy a nevet, szót betűhíven kiolvassa a magyar. A joghurt esetében már korábban felfigyeltek a *h*-s ejtésre, foglalkozott vele 1964-ben Ferenczy Géza, majd 1968-ban az Élet és Tudomány nyelvi rovata is. Buddha esetében nem találtam erre vonatkozó adatot.

Pedig Buddha nevének és a joghurt szónak *h*-s kiejtése eredetileg helytelen, hiszen mindkét esetben idegen szóról és abban szereplő néma *h*-ról van szó. A *h*-s kiejtés tehát az írásmód hatására terjedt el a magyarban, és ezért hiperkorrekciónak (túlhelyesbítésnek, túlszabályosításnak) tarthatjuk. De ma hogyan értékelhetjük ezt a nyelvi szokást?

Először is nézzük meg, hogy mit mondanak a magyar kiejtési szótárak. Magay Tamás Idegen nevek kiejtési szótára (1974) nem ad eligazítást, de Tótfalusi István legújabb Kiejtési szótárában (Idegen nevek, szavak, kifejezések és szólások helyes kiejtése) (2006) sincs útbaigazítás. Fekete László Magyar kiejtési szótára (1992) azonban tanácsot ad a *buddhista* forma kiejtésére, így (ahogy valóban a közszokás is tartja): „buthista”.

Buddha a buddhizmus vallásalapítója, aki Kr. e. kb. 560–480 között élt Észak-Indiában. Nevének jelentése szanszkritul: „megvilágosodott”. A *buddhizmus* szót 1856 óta tudjuk adatolni a magyar nyelvben. 1951 óta Budapesten is működik Buddhista Misszió.

A *buddhizmus* nemzetközi szó, vö. angol *Buddhism*, német *Buddhismus*, *Buddhismus*, francia *bouddhisme*. A szó – az Etimológiai szótár szerint – az angolban keletkezett a Buddha tulajdonnévből. Közelebbről nem tudjuk meghatározni, hogy a magyarba mely nyelvből került át.

Azonban az angolban a *Buddha*, *Buddhism* szavakat *h* nélkül ejtik. A magyarban viszont mindvégig *h*-val ejtették – a már említett hiperkorrekció (túlhelyesbítés) eredményeként.

Joghurt

Ugyanez a jelenség figyelhető meg a joghurt szóval kapcsolatban is. Ezzel már foglalkozik a Nyelvművelő kézikönyv (1980, 1/1095) vonatkozó címszava is. Eszerint a joghurt török eredetű szó. Német közvetítéssel került a magyarba. A *gh*-s írásmód a németből származik, csak hogy a németben ez a *h* néma, a magyarban viszont tévesen kiolvasták: *jokhurt*. Helyesírási kézikönyveink a német közvetítés és a magyar ejtémód miatt a joghurt formát ajánlják, holott a török eredetinek jobban meg-

felelő a jogurt lenne. Tehát a joghurt esetében is ejtenek egy néma *h*-t a magyar nyelvben.

Persze nem mindenki. A felvidéki (szlovákiai) magyarok ugyanis a mai napig jogurnak ejtik a joghurtot. (Az én családomban még Budapesten is a jogurt forma járja.) Mi lehet ennek az oka? Talán a felvidéki magyarok természetes többnyelvűsége, amelynek az is a következménye, hogy jobban ismerték a német ejtési formát: jogurt. Ők helyesen, néma *h*-nak értelmezték a

h-t, míg más magyarok kiolvasták.

Értékelés

Megállapítható tehát, hogy a magyar köznyelvben a Buddha és a joghurt név, illetve szó ejtése téves, hibás. Egy néma *h*-t kiolvastak a magyarok (a felvidéki magyarok kivételével). A jelenség az íráskép hatása a beszélt nyelvre, egyfajta túlhelyesbítés.

Ezek szerint akkor helytelenítsük a „buttha”, „buthizmus”, „jokhurt” kiejtési formákat? Szó sincs róla! A nyelvművelésnek van egy olyan bevett elve, hogy nem szólal fel, nem küzd meggyökeresedett nyelvi jelenségek, a már bevéssé vált nyelvszokás ellen. Vagyis a magyar kiejtésben ma már „buttha” és „jokhurt” a helyes, bár a *h* nélküli forma sem tekinthető helytelennek. Sőt!

Még egy tanulság

A joghurt köznyelvi „jokhurt” és felvidéki „jogurt” kiejtésének különbsége rávilágít a magyar nyelv területi rétegződésére is. A Felvidéken tökéletesen helyes a „jogurt” kiejtés, sőt a többi magyar beszélőnek is felhívják a figyelmét a nyelvi tudatosságra. De a közös köznyelvben ma már a „helytelen” forma a helyes: „jokhurt”.

A nyelvművelésnek nemcsak a helyes-helytelen megállapítása a feladata, hanem a nyelvi tudatosítás is – ahogy azt most itt megtettük.

Túlhelyesbítés: A hiperkorrekciónak vagy hiperurbanizmusnak nevezett jelenség magyarítása: túlhelyesbítés, túlszabályosítás. Az a jelenség, amikor egy alacsonyabb presztízsű nyelvváltozatot beszélők a magasabb presztízsű nyelvváltozatot nem eléggé ismerve, annak egyes formáit eltúlozva, lényegében szabálytalanul használják. (Balázs Géza és Zimányi Árpád szerk.: Magyar nyelvhasználati szótár. Pauz-Westermann, Celldömölk, 2006. 232.)

M
I
É
R
T
É
R
D
E
K
E
S
?

Tanulóktól tanulni

Tanulni és tanítani kétféleképpen lehet. Közös munka során tanítva-tanulva az a fontos, hogy egy közös mű jöjjön létre, s közben mindenki tudására szükség van. A munkatársak egymástól tanulnak, és partnerként egymástól is tanulni akarnak. Ilyenkor együttműködő tanulásról van szó. Tanítani ezzel szemben úgy is lehet, hogy tekintélyes személyek általuk hasznosnak tartott ismereteket közvetítenek másoknak, s eközben jutalmaznak vagy büntetnek. A tanulás sikerét a büntetések csökkenő száma vagy hiánya, illetve a jutalmak számának növekedése jelzi. Ez esetben inkább idomításról beszélhetünk.

Az iskolai oktatás alapvetően az idomításra épül. Ha valaki teljesíti a követelményeket, jó jegyet – tehát jutalmat – kap, ha nem, rossz jegyet – tehát büntetést – adnak neki. Ha valaki azért teljesít rosszul, mert nem érdekli az anyag, és ezért nem tanulja meg, az iskola valójában azt bünteti a rossz jeggyel, hogy a tananyag számára nem kínál olyan kérdést, amivel érdemesnek tartja foglalkozni. Ha a tanuló jó előmenetelt szeretne, idővel meg kell tanulnia, hogy az iskola által felkínált témákkal foglalkoznia kell.

A fenti megállapítások a nyelvhelyességi szabályok el-sajátítására is alkalmazhatók.

Az utóbbi időszakban leginkább az foglalkoztat, hogy a beszélők mivel magyarázzák azt, hogy különböző szituációkban – pl. iskolai feleletben és baráti beszélgetésben – más módon fejezik ki magukat.

„... ha bedobsz a tóba egy kavicsot, és az gyűrűzik...”

Hogy erre választ kapjak, anyanyelv-pedagógiai vizsgálatot kezdtem alsó tagozatosok, 7. és 11. osztályosok körében. Vizsgálatomhoz kérdőívek és személyes beszélgetések segítségével gyűjtöttem az adatokat. Idén januárban az egyik interjú során két hetedikes diákkal beszélgettem egy budapesti külvárosi általános iskolában. Egyikük ezt mondta: „Nekem apukám szokott nagyon sűrűn rám szólni, mert van, amikor eltéveszttek szavakat” (az E/1. személyű *csinálnák*, a 'füvet' jelentésű *fűt* és a 'jégen' jelentésű *jegen* alakokat hozza példának). Megkérdeztem tőle, hogy most már úgy beszél-e, ahogy arra édesapja kérte. „Persze. Muszáj megtanulni” – volt a válasz. Később rákérdeztem arra, miért gondolja, hogy muszáj változtatnia a beszédén. „Hát én azért gondolom így, mert ha más emberrel beszélek, szerintem ő is ki fog javítani, vagy aki ránk szólna, hogy hogy mondjam, s akkor, ha ezt megtanulom, legközelebb nem fog rám szólni. Mondjuk ezért is. Meg a magyar nyelvben ezt muszáj megtanulni”. A *muszáj* szó utal arra, hogy beszédpartnerei általában nem magyarázzák, miért javítják őt, ezért csupán a büntetés elkerülése érdekében változtat a beszédén. Másik hetedikes beszélgetőtársam is így tanul: „nekem sem lehet úgy a legkellemesebb, gondolom, hogy beszélek, és akkor mindenki elkezd röhögni, vagy valami ilyesmi”.

Amikor a magyartanár vagy a nyelvművelő tanítani szeretne valamit, célszerű részletesen megkérdeznie a témáról azokat, akikhez beszél. Lehet, hogy óratartás vagy előadás közben enélkül is úgy tűnik számára, hogy tanulói, hallgatói megértették a magyarázatát, azonban sokukban csak annyi marad meg, hogy tekintélyes embertől származik az adott nézet, akinek lehetősége van büntetni azokat, akik nem értenek vele egyet. Ez a veszély leginkább (magyar)tanároknál jelenik meg, akik igen gyakran büntetéssel próbálják meg diákjaik nyelvhaznátát megváltoztatni. A diákokkal, hallgatókkal való érdemi párbeszéd azért

is hasznos lehet, mert ez a tanárnak, a nyelvművelőnek is segíthet abban, hogy átgondolja a saját elképzeléseit a tanítandó anyagról. Könnyen előfordulhat ugyanis, hogy ő is csak egy olyan hagyományt készül terjeszteni, amit iskolás korában részletesebb megvizsgálás nélkül vett át.

Ez utóbbi esetre egy korábban (2002–2004-ben) végzett vizsgálatom szolgált példát. Ebben a vizsgálatban első-sorban arra kerestem a választ, hogy fiatalok (budapesti, pécsi és szegedi gimnazisták és főiskolások, egyetemisták, összesen 480 fő) találkoznak-e a nyelvművelő tevékenységgel, és hogyan ítélik azt meg. Kérdőíves gyűjtést és interjúzást végeztem. Egy budapesti egyetemista válaszadót arról kérdeztem, hogy ha nem dolgoznának nyelvművelők, és nem javítanának egymás beszédét, fellépnének-e kommunikációs zavarok. Így felelt: „Igen, hát szerintem biztos.” Majd így folytatta: „Igazából az a baj, hogy nem vagyok egészen tisztában azzal, hogy mely hatások kö-zönhetők nyelvművelők tevékenységének [...]. Tudod, ha bedobsz a tóba egy kavicsot, és az gyűrűzik... és el tudom képzelni, hogy a nyelvművelők is ilyen hatással bírnak, hogy írnak valamiről, és akkor az úgy jó utána”. Kíváncsi voltam, hogy a harmadéves hallgató tapasztalt-e ilyen hatást. Válasza ez volt: „Konkrétan még nem tapasztaltam ilyet, hogy valaki mesélte volna, hogy nyelvművelő írást olvasott, és akkor abból utána profitált, de hát szerintem biztos, hogy van ilyen”.

Az idézett válasz tanulsága elsősorban nem az, hogy a megkérdezett mit gondol a nyelvművelésről, hanem az, hogy mi alapján gondolja. Először határozottan válaszol a kérdésre, majd a beszélgetés későbbi pontján derül ki, hogy a válasza alapját képező nézetet valaki mástól készen vette át, nem maga alakította ki, hiszen nem tudta tapasztalatokkal alátámasztani. Több interjúalanyom számolt be arról, hogy a nyelvművelésről és a nyelvi tervezésről életében először velem beszélgetett úgy, hogy a saját életét átgondolva kellett megfogalmaznia a választ. Ez azt jelenti, hogy az általam megkérdezett diákok a közoktatásban eltöltött legalább tíz évük alatt nem találkoztak azzal, hogy egyes nyelvhaznázati kérdéseket mint összetett problémákat kellett volna kezelniük.

A kérdésben megoldást jelenthet, ha a nyelvhaznázati és a viselkedési szabályok tanítását-tanulását az önismereti csoportokéhoz hasonló rendszerben valósítjuk meg, ahol a csoporttagok saját életük kommunikációs tapasztalatainak megbeszélésén keresztül értik meg jobban a társas nyelvhaznázati működését, s emellett saját kommunikációs gyakorlatukat, személyiségüket is felfedezik. A tanulási folyamat itt nemcsak a személyes érintettségből eredően hatékonyabb, hanem azért is, mert a büntetés, a hibajavítás – mivel nincsen – nem kelt feszültséget a résztvevőkben. Ez azt eredményezi, hogy a tanulók nem a büntetés elkerülésére, hanem a tananyagra összpontosítanak. További előny, hogy a tananyag – mivel tartalma a megbeszélés során formálódik – a résztvevők életének valós kérdéseire válaszol.

Én egy éve veszek részt egy önismereti csoport munkájában, és sokat tanulok belőle. Kérem azokat a kedves Olvasókat, akik kipróbálták ezt a tanulási formát, osszák meg velem tapasztalataikat.

Szabó Tamás Péter
sztpt@nytud.hu

ÖRÖKZÖLDSÉGEK A PÁLYA SZÉLÉRŐL

Kemény Gábor

Az idegen szavak használatát a nyelvművelés örökzöld témájának szokták nevezni. Most tehát örökzöldek következnek, pontosabban örökzöltségek, mert csupa félreértett, rosszul használt, jelentéséből kiforgatott idegen szót mutatok be. Ezek a példák egytől egyig futballmérkőzések tudósítóitól származnak (rádió, tévé, nyomtatott sajtó). Hogy miért éppen ők járnak az élen az idegen szavak kiforgatásában, azt csak találgatni tudom. Talán mert annyifelé kell figyelniük egyszerre, talán mert műveltségelmekkel, stilisztikai fogásokkal próbálják élenkíteni a mérkőzések olykori egyhangúságát. Ez a törekvésük azonban sokszor visszájára fordul: amit mulatságosnak szántak, az csupán nevetséges lesz.

Az idegen szavak félreértésének egyik típusa abból ered, hogy a tudósító nem ismeri pontosan az idegen (szak)szót, ezért elemeinek köznyelvi értelméből próbál a jelentésére következtetni. Így járt el például egy országos napilap munkatársa, amikor ezt írta egy olasz bajnoki mérkőzésről: „[...] a Lazio–AS Roma mérkőzést azért kellett félbeszakítani, mert az Olimpiai stadionban elterjedt az a rémhír, miszerint a rendőrök halálra gázoltak egy kis-korú szurkolót. A *pszichodráma* és tömegverekedésbe torkollott meccset eredetileg április 14-én pótolnák, ám e dátum a héten kérdésessé vált” (Népszabadság, 2004). A köznyelvben a *dráma* főnév valóban jelent izgalmas, megrázó, váratlan eseményt is (Bakos-szótár), de a *pszichodráma* ettől még nem olyasmí, mint a *pszichothriller*, hanem megmarad idegrovosi szakszónak: gyógyító célú színjátás, melynek során a beteg olyan szerep(ek)et játszik, amely(ek)ben saját problémáira talál(hat) megoldást (a Bakos-szótár nyomán). Ami az említett meccsen lezajlott, az nem „pszichodráma”, hanem *drámai, idegtépő*, esetleg *horrorba illő esemény(sor)* volt.

A szótévesztés hátterében néha az áll, hogy a használni kívánt idegen szót egy vele azonos eredetű, illetőleg hasonló hangzású másik idegen szóval keverik össze. Egy tévériporter a Chelsea csapatának új edzőjét a következőképpen jellemezte: „a kissé *professzionális* külsejű edző” (m1, 2007). Kérdés, mennyire látszik valakinek a külsején, hogy *hivatásos, szakmailag hozzáértő*. Talán inkább *professzor* külsőre gondolt a tudósító a szemüveges, egy kissé szigorú arcvonású edzőt vizsgálva.

Némelyik riporter a közvetítés hevében valósággal összekeveri az allegóriát a filagóriával (hogy én is valami eredetit mondjak). Ne feszegessük, hogy ebben mekkora a szerepe a figyelmetlenségnek, és mekkora a félműveltségnek. Vegyünk inkább szemügyre néhány jellegzetes példát!

A múlt év őszen játszott északír–magyar mérkőzés kommentátora azt fejtegette, hogy „a magyar nézőknek érdeemes volt kijönni Belfastba, amiről a gól előtt *polemizáltam*” (Sport2, 2008). Ugyan kivel *polemizált*, azaz vitatkozott erről a riporter? Legfeljebb *filozofált*, esetleg *morfondírozott*, vagy egyszerűen: *beszélt*.

„Frings fájdalmát *tolerálja* a játékvezető egy szabadrúgással” (m1, 2008). Még szép, hogy (el)tűri a bírót a felrúgott német futballista fájdalmát! Valójában nyilván *honorálja* a szabálytalanság okozta fájdalmat a németek javára megítélt szabadrúgással.

A Monaco csapatából kimaradt „két gólveszélyes, *attraktív* csatár” (Viasat3, 2004). Hogy milyen az *attraktív*, azaz vonzó csatár, azt bizzuk inkább a női nézőkre! A két játékos bizonyára azért fog hiányozni csapatából, mert

aktívak, kreatívak, esetleg *agilisak*. Magyarul: *gólveszélyesek*.

„A török válogatott meglehetősen *konzervatív* összeállításban lépett pályára Norvégia ellen” (Eurosport1, 2007). Feltehetően nem a konzervatív meggyőződésű, pártállású labdarúgók voltak többségben Törökország válogatottjában (például a liberálisokkal vagy a szocdemekkel szemben), hanem a védekező felfogású játékosok. Ennek folytán a csapat csak *defenzív*, azaz védekező játékmódra volt alkalmas.

„Voltak olyan *lakonikus* vélemények, hogy ezen a mérkőzésen nem lesz nagy küzdelem, mert a döntetlen mind a két csapatnak jó” (Eurosport, 2004). E vélemények éppúgy lehetnek *lakonikusak* (velősek, tömörek), mint bőbeszédűek, a lényeg az, hogy *szeptikusak* voltak: kételkedtek a mérkőzés „éles” voltában. (Nem zárható ki, hogy ebben a szótévesztésben a *lakonikus* és a *laikus* hasonlósága is közrejátszott.)

„*Bábeli zűrzavar* a Costa Rica-i 16-oson belül” – jelenti a tudósító egy Kolumbia–Costa Rica meccsről (Sport1, 2004). A *bábeli zűrzavar* kifejezés a Bakos-szótár szerint már jelenthet általában nagy összevisszaságot, teljes zavart, de a *bábeli* jelzőről elsősorban mégis a bibliai Babel tornyánál kitört nyelvezavar jut a hallgató eszébe. Márpedig két spanyol ajkú ország válogatottjának mérkőzésén erről aligha lehetett szó. Stílusosabb lett volna tehát mindezt ennyit mondani: *nagy vagy óriási zűrzavar*...

Az idegen szó elvétele olykor keveredésnek is tulajdonítható: „Beckhamet a Chelsea-vel *összeparentálták* már néhányan” (Viasat3, 2004). A latin eredetű, de már magyar igekötőjű *elparentál* ige mellett egyaránt állhat élő (emberi) és élettelen (elvont) tárgy. Aki *elparentál* valakit, az vagy elbúcsúztatja (temetésen), vagy már életében úgy beszél róla, mintha meghalt volna. Amikor *elparentálunk* valamit, például valamilyen ügyet, vállalkozást, akkor életképtelennek, reménytelennek minősítjük. Beckham esetében szó sem volt ilyesmiről: őt csupán *összeboronálták* az angol labdarúgóklubbal, vagyis azt híresztelték, hogy annak lesz a játékosa. Ebből a kettőből, a magyarból és az idegenből keverték ki a valójában nem is létező *összeparentál* igét.

Nem szeretném *elparentálni* a tisztos múltú és a nyelvhelyesség ügye iránt több évtizedes elkötelezettséget tanúsító magyar sportújságírást, de ideje lenne egy kissé a körükre (nyelvükre) nézni a riportereknek, nehogy a magyar labdarúgó-közvetítések minősége a magyar labdarúgó-mérkőzések színvonalára süllyedjen.

Nagy Sándor, a purista

„[Nagy Sándor] Tarsisz bevétele után **elfoglalta a szomszédos városokat, amelyek nagyrészt harc nélkül megadták magukat, és emberségesen viselkedett velük szemben; csupán a Szolam nevű rhodoszi telepét büntette meg 200 ezüst talentumra, mivel lakosai olyan rossz – barbarizmusokkal teli – görögséggel beszéltek, hogy Sándort egészen kihozták a sodrából.**” (Vojtech Zamarovský: *A görög csoda*. Madách Könyvkiadó, Bratislava 1980. 282.)

Bevállalós bulvár

A bulvársajtóban előforduló sajátos kifejezéseket, amelyek egyúttal e műfaj jellegzetes stílusát hozzák létre, két szempontból lehet megközelíteni. Egyrészt az idő szempontjából. Ennek alapján megkülönböztetünk archaizmusokat és neologizmusokat. Nyilvánvaló, hogy a sajtóban elsősorban újszerű, alkalmi szavak, azaz neologizmusok találhatók, amelyek a figyelemfelkeltést szolgálják, az úgynevezett blikkfang eszközei.

A bulvársajtóban található szavak másrészt megközelíthetők a szókészlet társadalmi rétegződését tekintve. Az ebben előforduló jellegzetes kifejezések elsősorban az ifjúsági nyelv szókincsébe tartoznak, stílárisk megközelítés alapján pedig a bizalmas, familiáris, szleng minősítést kaphatják. A szleng egyik legfrissebb szakirodalmának tekinthető Parapatics Andrea Szlengszótára (Tinta Könyvkiadó, 2008, Budapest). Ebben a szerző a következőképpen jellemzi ezt a szócsoporthat: „Különösen gyakran formálódik újra és újra a szleng. Ennek oka, hogy használatát egyszerre jellemzi az egyéniség kifejezésének vágya és a nyelvi divattá válás, a másoktól való elkülönülési szándék és a csoporton belüli összetartozás kifejezése. [...] A nyelvi divattá válás ellentétes a szleng alapvető fogalmával, ezért rövid idő alatt újabb és újabb elemek jönnek létre, tovább bővítve ezzel a szlengszókincset. [...] A szlenges kifejezőmódnak ma már csak a nyelvhasználati helyénvalóság szabhat korlátokat, vagyis tudnunk kell, mikor, milyen kommunikációs közegben választhatjuk a szlenget. A szlenghasználat megfelelő közege az informális, bizalmas társalgás” (7–8). Ez utóbbi okvetlenül kiegészítendő azzal, hogy a szleng használata erősen jellemző a bulvársajtóra, ami köztudottan írott, és nem tekinthető informális kommunikációnak.

A vizsgálódásaim kezdetén abból a feltételezésből indultam ki, hogy bőségesen találom a fent említett rétegnyelvi szavakra példákat a bulvárnapi lapokban, pl. Blikk, Napi Ász, Bors, azonban meglepődéssel tapasztaltam, hogy ezekben alig fordulnak elő szlengnek minősíthető kifejezések, így nyelvtanilag igen korrekten nevezhetők. (A tartalmukról ezúttal ne ejtsünk szót!) Ezután találtam rá a fiataloknak szóló havilapokra. Ezek közül a Bravo magazin 2008. október 9–21-i számát vettem górcső alá, s vizsgáltam meg bennük a bizalmas stílushatású szavakat a szóalkotási-szókincs-bővítési módok szempontjából. Az alábbiakban példamondatokban s némi grammatikai magyarázattal mutatom be a jellemző kifejezéseket.

Igen gyakori a szórövidítés -i kicsinyítő-becéző képzővel ellátva:

Nemrég egy fotósnaa sikerült lencsevégre kapnia egy igazi smacit az utcaán.

Úgy látszik, a Jonas bratyók viláélelétükben cowboyok szerettek volna lenni. Most valaki vagy adjon alájuk egy lovat, vagy szőljon nekik, hogy gázok ezek a csizmik.

Húsz olyan progit találsz benne, amelyeket egyetlen közös felületről indíthatsz el.

Oké, a pophercegnő tényleg összekapta magát, de azért az öltözködésén még van mit csiszolni. Főleg a mintás, szakadt rövidnaci súlyos!

A smaci, a csizmi, a rövidnaci talán még érthető is az olvasó számára, azonban a progi (program) „rekonstruálása” a szövegkörnyezetben is nehézséget okozhat.

A legutolsó példamondat súlyos szava átvezet egy újabb szókincs-bővítési módhoz, a jelentésbővítéshez. Viszonylag egyértelmű a jelentés is: nagyon „ciki”, „égő”, azaz rossz ízlésre utal a rövidnaci. Az alábbi példákban azonban a jelentésbővítés meglehetősen tág jelentéstartományokat ölel fel, úgy is fogalmazhatunk, hogy némileg homályos; nem mindig helyettesíthető egyetlen melléknévvel, illetve főnévvel a durva, brutális, cucc, nyom.

Nagyon durva, de ezek a srácok elkezdtek hívogatni, amikor befutottam.

A zenecsatornáán csak a brutálisan félbevágott változat fut...

Ez a korong nem hoz brutális stílusváltást, de a rajongók tutira kajálni fogják.

Azt akarom, hogy most mindenki vegye elő a mobilját vagy a kameráját. Exkluzív cuccot fogok nyomni.

Napjaink egyik leggyakoribb szóalkotási módja – mint közismert – a szóösszetétel (alárendelő, ritkábban mellérendelő). A bulvársajtóban is bőséggel találunk rá példát mind a magyar, mind az idegen eredetű kifejezések köréből. Az első négy példában az összetételi utótag, a mogul, a guru, a király és a császár jellegzetes ebben a stílusrétegben. Valakinek az „óriás voltát”, elismertségét hivatott jelezni.

A leggazdagabb médiaszemélyiség cím immár hosszú évek óta Friderikusz Sándoré. A hajdani rádióriporter, aki vonattal járt az interjúkra, médiamogullá nőtte ki magát.

Jennifer Lopez szülés után drasztikus diétába kezdett, ezenkívül hipnózisra jár egy fogyiguruhoz.

Páko didikirályból cumikirály lett.

Eljátszom nektek az új albumom első dalát – mondta a mikrofona a rapper-császár.

Ezenkívül egyéb összetételekkel is találkozhatunk.

A fulmonitort magamnak vettem, és rettentően büszke vagyok rá.

Katy és Mika a partypár.

Egyszerre hozták ki a lemezeiket, és mivel amúgy sem kedvelték egymást túlzottan, üzengetni kezdtek, mert hát ugye a rapbizniszben ki kell derülnie, ki a jobb.

Emo vagy punk? (Öltöztess fel a két csajszit, cserélgess a felsőket, a kiegészítőket, csinálj belőlük imópánkot :)

Ez utóbbi, szóösszetétellel létrejött (emós + punk) neologizmus esetében a humor játssza a főszerepet, amit az újságíró a fonetikus átírással és a mosolykóddal erősített meg.

Nagyon jellemző napjaink szlenghasználatára a be igékötös igék megszorodása. Egy kis túlzással azt mondhatjuk, hogy naponta keletkezik, főként a spontán, bizalmas beszélt nyelvben. A Szlengszótár 90 ilyen igét tartalmaz, például: beajul 'meglepődik', bealáz, beburkol, bebüntet 'megeszik', becsomiz 'becsomagol', bedurran 'megizzad', beéget 'kellemetlen helyzetbe hoz', befigyel 'kilátszik', befordul 'elszoromodik', beküáz 'erős gölt ló asztali fociban', benéz 'téved', besír 'megsértődik', betol 'megeszik' stb. Az egyik leggyakoribb ilyen típusú ige a bevállal, amelynek már képzett alakja is létezik: bevállalós, jelentése: 'belevaló', 'bátor'.

Igazi bevállalós klippel támadnak a punk-rock arcok.

Az eredeti, vágatlan, bevállalósabb verziót csak a neten nézhetitek meg.

Beköltözés előtt: hárman a bevállalós csajok közül.

Összegzésképpen a bulvársajtó stílusáról a szókincset alapul véve a következőket mondhatjuk el. A sajátos bulvárstílus megteremtő szavak szóösszetétellel és szóképzéssel jönnek létre, ez utóbbi gyakran együtt jár a szórövidítéssel, ugyanakkor előfordulnak idegen szavak is. Mivel a bulvárszókincs egyik legfontosabb jellemzője a változás, a neologizmusok meghatározóan fontos szerepet játszanak benne. Az itt alkalmazott neologizmusok csak a szövegkörnyezetben érthetők. A bulvárstílus a neologizmus-szleng-divatszó hármassában ragadható meg leginkább, s jellemzőiket is ezekhez a kategóriákhoz köthetjük. A szleng, bizalmas, familiáris szavak használatával hasonlít az élőszóhoz, így e stílus az írott beszélt nyelvviséghez közelít, igaz, nem olyan mértékben, mint az sms vagy a cset nyelvhasználat.

Minya Károly

Egy nyelv sohasem pusztul el önmagától

Beszélgetés Tóth Évával a költők és műfordítók felelősségéről

Tóth Éva József Attila-díjas költő, műfordító, a Magyar Pen Club alelnöke, a Magyar Írószövetség választmányának tagja legutóbbi tanulmánykötetében (*Táguló körök, Kráter Műhely Egyesület, 2005*) ismét foglalkozik a kisebbségek nyelvi jogaival. Írásaiban felidéz a Nemzetközi Pen Club által 1996-ban elfogadott Nyelvi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát, melynek létrejöttéről az Édes Anyanyelvünk is hírt adott. Az anyanyelv megőrzése ne legyen hőstett címmel 1999 februárjában beszélgetést olvashattak Tóth Évával, aki Maróti István kérdéseire válaszolva akkor még azt remélte, hogy az UNESCO elfogadja a Nemzetközi Pen Club javaslatát a Nyelvek Napja megalkotásáról.

A Táguló körök egyik fejezetében (A Nyelvi Jogok Egyetemes Nyilatkozata és a nyelvi genocídium) családottan számol be arról, hogy az UNESCO a Nyelvek Napja helyett az Anyanyelv Napját alkotta meg. Mi a különbség?

A többi íróhoz és műfordítóhoz hasonlóan én is becsülöm és nagyra tartom más népek nyelvét, támogatom a nemzeti kisebbségek anyanyelvének korlátlan használatát, felelősnek érzem magam fennmaradásukért. Amikor azt javasoltam, hogy június 6-a, a Nyelvi Jogok Egyetemes Nyilatkozata aláírásának időpontja legyen a Nyelvek Napja, szerettem volna felhívni a figyelmet arra, hogy mindenkinek a nyelvét tiszteletben kell tartani. Az Anyanyelv Napja azonban csupán annyit tesz, hogy a saját anyanyelvünket becsüljük, ami magától értetődő.

Előadásában és tanulmányaiban többször foglalkozott a nyelvi genocídium problémakörével. Hogyan értelmezzük ezt a kifejezést?

2000-ben jelent meg Tove Skutnabb-Kangas finnországi svéd születésű, Dániában élő nyelvésznek, a szociolingvisztika nemzetközi tekintélyének majdnem nyolcszáz oldalas könyve *Linguistic Genocide in Education – or Worldwide Diversity and Human Rights?*, azaz Nyelvi genocídium az oktatásban, avagy az egész világra kiterjedő diverzitás és emberi jogok? címmel. Ebben rámutat, hogy nemcsak az élőlények közt vannak kiveszőfélben levő, veszélyeztetett és nem veszélyeztetett fajok, hanem ugyanígy osztályozhatók a nyelvek is. Márpedig, ha egy nyelv kihal, akkor valószínűleg kihal a nép is, amely létrehozta, és rövidesen feledésbe merül nemcsak egy hang a nyelvek sokszólamú kórusából, hanem a világ megragadásának egyik lehetséges módja is. Ez a kifejezés, hogy nyelvi genocídium, nem túlzó, hiszen egy nyelv sohasem pusztul el önmagától, hanem romlásba taszítják. Vannak, akik nem szeretik az ilyen erős szókapcsolatokat, ugyanakkor elfogadják a nyelvhalál kitételét, de mint azt Tove Skutnabb-Kangas is hangsúlyozza, a kettő nem ugyanaz, mert az utóbbi nem utal az elkövető(k)re. Erre a tragédiára felfigyelt Hubay Miklós is, akinek néhány évvel ezelőtt írt *Elnémulás* című drámáját friuli nyelven előbb mutatták be, mint magyarul, nem véletlenül. A dráma főhőse egy fiatal nő, egy nyelv – egy nép – utolsó túlélője, akit a börtönben felkeres egy pap, hogy mielőtt kivégzik, még tanulmányozhassa a nyelvét. Amikor megtudja, hogy a nő terhes – a népet és nyelvét megtagadó börtönőr erőszakolta meg –, a nemzetközi közvéleményhez fordul, hogy a római jog alapján semmisítsék meg a várandós anya halálos ítéletét. Akciójával azonban csak azt éri el, hogy a nőn művi abortuszt hajtanak végre, így aztán már nincs jogi akadálya a kivégzésnek.

Milyen veszélyek fenyegetik a magyar nyelvet?

A határainkon túli magyarság esetében a fenyegetettség egyértelmű, hiszen közismert, hogy az első világháború után Magyarországtól elcsatolt területeken, már évtizedek óta, tudatosan akadályozzák az anyanyelv használatát az oktatásban vagy a hivatali ügyintézésben. Nálunk

azonban a magyar nyelvet nem az idegen nyelvek ellenében kell védeni, hanem a magyar nyelvet helytelenül használók ellen, akik a médián keresztül – sajnos – egyre nagyobb hatást gyakorolnak. A magyar nyelvet hallatlanul nagy veszély fenyegeti a tömegkultúra feltartóztathatatlan térhódítása miatt. A reklámokon és a televíziós sorozatokon felnőtt generációk már egyre nehezebben képesek kifejezni magukat, nincs szókincsük, idegen szavakkal igyekeznek megértetni magukat, anélkül, hogy a nyelvtani szerkezetekkel vagy a mondattannal tisztában lennének. Nem ismerjük eléggé és nem úgy használjuk az anyanyelvünket, ahogy az kötelességünk lenne. Rengeteg idegen kifejezést erőltetnek ránk, elsősorban a fiatalokra. Én kártékonynak tartom azt is, amikor a számítógépeken nem használnak ékezeteket. Sokkal nagyobb hangsúlyt kellene fektetni a nyelvi, kulturális nevelésre, már óvodás kortól kezdve több verset, népdalt kellene fejből megtanulniuk a kicsiknek, hogy a szép szavak és a mélyebb emberi üzenetek természetessé váljanak számukra, mire általános iskolába mennek.

Szép és felemelő volt az ünnepség, melyet hetvenedik születésnapja alkalmából rendeztek a Magyar Írószövetségben. Készített-e valamilyen alkotói mérleget e jeles jubileum alkalmából? Milyen érzésekkel tekint vissza az elmúlt évtizedekre?

Hálát érzek a szüleim iránt, akiktől a tehetséget és a kitartást örököltem. Édesapám rendkívül szegény családból származott, Csokonai Vitéz Mihállyal egy napon született, mindössze négy gimnáziumi osztályt végzett el. Fiatalon kezdett verset írni, először debreceni, majd országos folyóiratokban jelentek meg költeményei. Egyik irodalmi pártfogója Móricz Zsigmond volt. Egy másik támogatója állást szerzett neki a levéltárban. Édesanyám varrónő volt, ő is írt verseket, de azok soha nem jelentek meg. 1977-ben jelent meg első kötetem, az Egyetlen értelem. 2000-ben adták ki *Az eltaposott pillanat* címmel válogatott és új verseimet. Műfordítóként sok szellemi találkozás boldog részese lehettem, ezekből rengeteg erőt merítettem. Így dolgozhattam többek között hét évig a spanyol nyelvű magyar lírai antológián, mely 1981-ben jelent meg az UNESCO reprezentatív sorozatában és az Ómagyar Mária-siralomtól Csoóri Sándorig terjed. Az Emlékvers című költeményemet, amelyet a II. világháborúban és 1956 őszén átélt élmények ihlettek, tizenhat nyelvre fordították le, többek között hindire is. A Kass János által tervezett könyv díjat nyert a Frankfurti Könyvvásáron és itthon is. Valahányszor be kell mutatkoznom külföldön, mindig hozzátésem, hogy a Kámfor Benedek című kötetem a legszebb, mert azt Schéner Mihály illusztrálta. Akkor kezdtem el verseket írni gyermekeknek, amikor a fiam kicsi volt. Napjainkban már az unokáimnak írok. Szeretném kötetbe rendezni majd azokat is. Azt vallom, hogy egy gyerek nem nőhet fel költészet nélkül.

Borbély László

KAZINCZY ÜZENETE

Gondolatok a magyar nyelv évéhez

(Folytatás a 3. oldalról)

Harc tollal

Kazinczynak életeleme volt a kritika, a „műítészet”, az esztétikai bírálat. A Tövises és virágok esztétikai epigrammáknak tekinthetők (Fried István: Kazinczy Ferenc „grammaticai és aesthetikai epigrammái”-i. Széphalom, 15. kötet, 2005. 15), amelyek azóta sok utódot meghihettek. (Pl. Szilágyi Ferenc: *Csalánok és ibolyák*. Epigrammák. Sátoraljaújhely, 1990. A verseskötet fűlszövegéből: „A szerző Kazinczy Ferenc emlékének ajánlja verseit, s ebben nemcsak a széphalmi mester iránti tisztelete nyilvánul meg, hanem az örökség tudatos vállalása is. A »Tövises és virágok« epigrammái 1811-ben a nyelv és az ízlés megújításáért folyó harcot indították meg, a »Csalánok és ibolyák« darabjai jelenünk irodalmi, művészeti és társadalmi életéről közvetítenek üzeneteket Kazinczy céltudatosságával és hevével.” Hasonló kritikai élű epigrammákat ír még Pusztay János nyelvész is, pl. közéLett, Szombathely, 2006.) Kazinczy bizonyította, hogy az ország bármely szegletében, távol a központoktól lehet értelmes, szervező életet élni. Levelezéssel és, persze a korabeli lehetőségek függvényében, utazással, látogatással szervezte az irodalmi életet. Köztudott, hogy a korszaknak két irodalmi központja volt: Kazinczy Széphalomja és a Rádayak (Ráday Gedeon) Pécelje, amely két irodalmi központ kapcsolatban volt egymással (Kazinczy élvezte Ráday barátságát, kastélyában is meglátogatta) (Berecz Agnes-Lángi

„A magyarság számára az életmű örök”

József: Aranyidők a péceli Ráday-kastélyban. Műemlékek Állami Gondnoksága, Budapest, 2003).

Kazinczy korának legnagyobb közép-európai levelezője volt. A nyelvújítás gyakran szélsőséges, egymást becsmlő vitáiban ő is sokszor sértett és lett megsértve, nem mindig volt egészen körültekintő. A magyar közéletet mindig jellemezték a viták, a nyelvújítás korának küzdelmei voltaképpen az első „vérig” menő vitákat váltották ki, amelyek azóta is föllángolnak.

Szállóigéi

Kazinczy két szállóigévé vált gondolata a „Jót s jól...” és a „Jól s szépen az ír...” a célok és a módszerek körültekintő meghatározására és megfontoltságra figyelmeztetnek:

*Jót s jól! Ebben áll a nagy titok. Ezt ha nem érted,
Szánts és vess; s hagyjad másnak az áldozatot.
(A nagy titok)*

Kazinczy a nyelvújítás klasszikus vitáit (Mondolat-vita) összegző művében, az *Orthológus és neológus nálunk és más nemzeteknél* (1819) címűben máig hatóan, békéltetően, „ellenkezésben az egységben”, vagyis dialektikus módon fogalmazta meg a kor két szélsőséges álláspontját képviselőiknek közös igazát:

„Jól s szépen az ír, aki tüzes ortológus és tüzes neológus egyszersmind, s egységben és ellenkezésben van önmagával... S mi szabad az írónak ezen iskola értelme szerint? A fentebb nemből mindaz, amit a minden nyelvek ideálja megkíván, a magyar nyelv természete (örök szokása s törvénye) világosan nem tilt, a régi és újabb klasszikusok által nevelt ízlés még javasol is, s szükség multhatatlanul parancsol.”

Különbséget tesz a „fentebb nem”, a vájtfülűekhez szóló és a „mindenhez szóló” irodalom között, s az írásmódot a nyelvi, anyanyelvi szokásoktól, törvényektől, ízlésbeli hagyománytól teszi függővé. Véleményében fokozott minőség-elv nyilvánul meg: „Az aesthesist inkább a nagy példányokból kell meríteni, mint didaktikus könyvekből” (Pándi Pál szerk.: A magyar irodalom története. III. Akadémiai, 1965. 270).

Az élet értelme, öröme: a munkálkodás

Kazinczynak nehéz, sokszor gyötrelmes megpróbáltatásokon (börtön), újrakezdéseken átmenő, (kisebb, nagyobb) anyagi nehézséggel küszködő, „leszorított”, lehetőségekben sokszor visszavetett élete volt. Ennyi megpróbáltatás föltehetőleg sok más embert tüskéssé, kiábrándulttá, hitehagyottá tett volna. Kazinczy mindezek ellenére egész életében cselekvő életet élt: folyton munkálkodott, tervezett, irányított. Leírják róla, hogy milyen szeretettel gondozta kertjét (még a börtönből is adott tanácsokat a növények gondozásához).

Mivel nemesi származása bizonyos értékek, életmód iránt elkötelezetté tette, a rendelkezésére álló és a vágyott életvitel között a művészetet találta meg közvetítő tényezőnek. A művészetet ráadásul „összmédiumnak” tekintette: az irodalom mellett különösen a képzőművészet, de a mindennapi világ esztétikai minőségét is nagyra tartotta. Fontos, életörömet jelentő program a remekművek olvasása, szemlélése, a hétköznapi „átesztétizálása”, a remekművekkel folytatott folytonos dialógus.

Kazinczy „művészetkedvelő” életének az az üzenete, hogy nincs az a tragikus, visszahúzó helyzet, környezet, amelyben az ember ne találhatná meg a kibontakozást, a cselekvést. A teljes élet nem az élvezetek vagy az anyagiak szüntelen hajszolásában, egyfajta örökös mennyiségkényszerben, hanem a vágyakat „visszanyesve” egy lelki-szellemi szférában található meg. Kazinczy válasza erre az élethelyzetre a folyamatos, aprólékos mindennapi munkálkodás, a kis örömök megbecsülése, a művészetnek, művelődésnek mint önállóan életmódgazdagító, örömet szerző tevékenységnek a gyakorlása, tisztelete.

Mint a korban és később, a 20. században sokan mások, gyakran fordul a klasszikus értékek felé. A napi gondok elől menekülve írja: „Én most Sallustban élek”. A klasszikusoktól tanult minták alapján Kazinczy életét is jellemzi a mértékletesség, a visszafogottság (aurea mediocritas = arany középút), a nem bigott vallásosság (lásd: Imádságok Kazinczy Ferenc szavaival. Sátoraljaújhely, 2004).

Patriotizmus, cselekvő hazaszeretet

Kazinczy egyszerre volt európai és magyar. A külföldi példákért való (mai szemmel sokszor okatlan) rajongása csak melly, cselekvő hazaszeretete felől érthető meg. A cselekvő hazaszeretet pedagógiai, didaktikai okból így fogalmazódik meg: „Szép és dicső dolog a haza jövőjéért boldogságán dolgozni, ki-lesni a rejtekben levő talentumot és azt művelésbe hozni...” A magyar nyelv (és kultúra) iránti mély elkötelezettségét tükrözi például *A mi nyelvünk* című epigrammája, amely a magyar nyelv „sajátosságainak”, „egyediségének” túlzó, de éppen ezért érzelmeinek mély voltát mutató megfogalmazása (nem véletlen, hogy a magyar nyelvről szóló versek gyűjteményének is ez lett a címe: Grétsy László szerk.: *A mi nyelvünk*. Íróink és költőink a magyar nyelvről. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2000. 243):

Isteni bája szép Hellásznak, Római nagyság,
Francia csín, és német erő, a heve Heszperianak,
És Lengyel lágyság, titeket szép nyelvem irigyel.
S tí neki semmit nem irigyeltek? Nyelve Homérnak
S Virgílnak, ha találtak-e mást Európa' határin,
Melly szent lantotokat illy híven zengve követné?
Dörg ő s nem csikorog, fut ha kell, mint férfi fut a cél'
Nem tört pályáján: de szaladva, szökelve, sikamlva,
Lángol keble, ajakán mély bánat' kedve sohajtoz,
S mint te, Olasz, s a szláv, hévvel nyögdeli szerelmét. –
Hull a lánc, közelít az idő, s mi közöttetek állunk! (1819)

A magyarság számára az életmű örök, hiszen születésének 250. évfordulóján is érvényes üzeneteket hordoz.

Balázs Géza

Lelkes Emese és a magyar nyelv

Vajh van-e olyan kedves olvasó, aki ne ismerné Lelkes Emesét, az egyik bankunk reklámkampányában szereplő hebrencs marketinges lányt, aki – noha már túlélte jó néhány metamorfózist – mindig újabb és újabb szerepkörben lép elénk, hogy gyermeknél gyermetegebb ötletekkel hirdesse a bank szolgáltatásait. Találkozhattunk vele már önjelölt banki alkalmazottként, aztán gyakornokként, majd børszerkós motoros rockernek álcázva, sőt álruhát és álszakállat viselő amerikai üzletemberként is.

Az utóbbi szerepkörben kvázi-magyarul beszél, s egy olyan új banki szolgáltatást reklámoz, amely óriásplakátokon a következő megfogalmazásban jelent meg:

HITEL LENNI ÜZLET ÖNNEK

Ígényeljen kisvállalkozói vagy lakossági hitel expresszt, és visszafizetjük a felvett hitelösszeg 1%-át.

A *Hitel lenni üzlet önnek* szlogen gondolkodóba ejtett. Nem, nem a hitelfelvétel lehetőségei hoztak izgalomba, hanem a nyelvhelyességi kérdések, közelebbről az a kérdés, hibás-e, és ha igen, miért hibás ez a mondat, miért állítható egy sorba a *Té beszélni jó magyar, Én nem lenni szép, Mond enyém apuka* stb.-féle megfogalmazásokkal?

A névszót és segédigenevet tartalmazó, úgynevezett morfológiai természetű szókapcsolatok (első ránézésre ilyen a *hitel lenni* szókapcsolat is) értelmezhetők egyetlen összetett mondatrészként (összetett alanyként vagy tárgyként). A összetett alanyt (pl. *Tanár lenni jó, Becsületes lenni fontos, Magányos lenni szomorú*) ugyanaz az értékelő-minősítő állítmányi tartalom hívja elő, amely a főnévi igenévi alanyt is előhívja (vö. pl. *Gyalogolni jó*).

Az összetett alany általában könnyen átalakítható (1) állapothatározói szintagmává (ilyenkor a névszó -nak, -nek ragot kap), pl. *Tanárnak lenni jó, Becsületesnek lenni fontos, Magányosnak lenni szomorú* vagy (2) esetleg egyszerű alannyá (ilyenkor a névszót valamilyen képzővel látjuk el), pl. *Tanárkodni jó, A becsületesnek fontos, A magányosság szomorú*.

Ugyanez az átalakítás azonban aligha végezhető el a *Hitel lenni üzlet Önnek* mondattal, mert az átalakított mondatok egyike sem azonos a kiinduló mondat jelentésével (**Hitelnek lenni üzlet Önnek*, **A hitelesség üzlet Önnek*). Bár ennek a mondatnak az (összetett) állítmánya is értékelést fejez ki (*üzlet* = 'jó üzlet'), ez a minősítő állítmány nem „kér” maga mellé összetett alanyt, ahogy *Az olvasás hasznos tevékenység, A sas ragadozó madár, A piac a vásárlás igazi élménye* mondatok állítmányai sem (vö. **Piac lenni a vásárlás igazi élménye*, **Sas lenni ragadozó madár*, **Olvasás lenni hasznos tevékenység*).

A *-gal jelölt (hibás) mondatokban szereplő összetett alanyok (*piac lenni, sas lenni, olvasás lenni*) redundáns nyelvi művelet eredményei, mivel a bennük levő főnevek (*piac, sas, olvasás*) természetüknél fogva (segédigenev nélkül) alkalmasak alanyi szerepre. A szlogen megalko-

Sose volt még ennyire durva

Így kezdődik az Üllői Úti F*** zenekar *Esküvő* című dalának refrénje. A *durva* szó a szövegösszefüggésből megfejthetően a „lírai én”-nek az esküvővel, illetve a házassággal kapcsolatos rossz érzéseit hivatott jellemezni.

A *durva* melléknév elsődleges jelentése 'egyetlen felületű' (bőr), 'nagy szemcséjű' (cukor), 'elnagyoltan kidolgozott' (vászon). Ezekből a konkrét anyagokra vonatkozó jelzőkből alakult ki metaforikusan az emberre, annak modorára alkalmazott 'kíméletlen, goromba' jelentés. Különös módon ez megint visszahatott az elsődleges jelentésre: ilyen értelemben beszélnek *gorombára vágott dióról*.

A *durva* melléknév az utóbbi időben egyre gyakrabban hangzik el, főleg a fiatalok szóhasználatában. *Hát ez durva* – halljuk gyakran, amikor valami szokatlanul *nagyról, furcsáról, meglepőről* beszélnek. Elterjedésében bizonyára szerepet játszik, hogy jól rímel a fokozó értelemben szintén gyakran használt *kurva* jelzőre. Használhatták tehát illedelmes nyelvhasználatban helyette is.

Mostanában meglehetősen különös szövegkörnyezetben is találkozhat az ember a *durva* jelzővel. A fiatal lányok által kedvelt *Cosmopolitan* magazin szépségápolási rovatában lehet olvasni: „Ne aggódj, mindenki utál valamit magán. Ha a *legdurvább* supermodelleket megkérdezik, ők is egész listát sorolnak fel magukról.” A supermodellekkel kapcsolatban aligha a 'goromba' jelentést kívánták aktiválni. Csak mivel a kivételességre utaló *super* jelzőt már egybeépítették a foglalkozásra utaló *modell*-l, a *durva*-ból alkotott felsőfokú jelző látszott alkalmasnak a fokozás fokozására.

Mit mondjak, eléggé *durva*.

Huszár Ágnes

tói az összetett állítmány jelen időben zéró fokú (azaz ki nem teendő) segédigéjének főnévi igenevével próbálták tudatosan jelezni az idegenszerűséget, vagyis a helyes [A] v. [Ez a] *Hitel [jó] üzlet Önnek* mondat helyett mondatják az álbankár Emesével a hibás formát.

Hogy a „kreatív”-nak hitt „lelkesemesés” kampányfilmekről mi lehet a nagyérdemű véleménye, arra nézvést csak találgatni tudok: nem zárom ki, hogy akadnak olyanok is, akiket szórakoztatnak a (túlságosan) lelkes reklámfigura (túlságosan) lelkes alakításai, a többség azonban minden bizonnyal sokat bosszankodik a furcsa figura örült ötletein. Hogy az Emese-kampány segít-e a banknak, annak megítélése – szerencsére – nem az én dolgom.

H. Varga Márta

Hátra van még a fekete leves

A közelmúltban az egyik napilapban olvastam: „Drágább lesz a fekete leves. Miután az utóbbi négy évben duplájára emelkedett a kávé világgiazi ára, a közeljövőben további drágulás várható – véli a Nemzetközi Kávészervezet”. Azonban a kávé a magyar nyelvhasználat sem napjainkban, sem hajdanán nem nevezte *feketelevesnek*. A kávé (és a dohányt is) a régiségben az előkelőbb társadalmi csoportok élvezték, az árut keletről szerezték be, így érthető, hogy az oszmán-török *kahve* szó is bekerült a magyar nyelvbe. Legelső írásos emléke Zrínyi Miklós tollából maradt ránk 1651-ből: „Szkender, ha akarod, ketten együtt hállyunk, / Meleg kávé mellet ag szót kováchollyunk” (Szigeti veszedelem, I: 46).

A régi magyar konyha egyik jellemzője volt a mártások, levek nagy változatossága. Radvánszky Béla könyvében (Régi magyar szakácskönyvek, 1893) például effélékkel találkozhatni: fokhagymás kaszálslével tehénhús, hagymalével tehénhús, borjúhús éles lével, disznó állá, sódara gyümölcsös lével; disznónak édes húsa fekete lével, mazsolalével kappan.

És volt fekete leves is, ezt az 1600 körüli években az étkezés végén találták, neve a leves színére utal. A lé színét a beletört főtt vértől kapta. Vér híján pirított kenyeret vagy szitán áttört, főtt szilvát tettek a levesbe, amely ezektől szintén sötét, fekete lett. (A *lé* és a *leves* ekkortájt azonos értelmű szavak voltak.) A (sűrű) lébe szívesen mártogatták eleink a kenyeret, vagy eleve kenyérré öntve találták. Ezért tulajdonképpen valami jó dolog bekövetkeztét jelentette, ha azt mondták: „Hátra van még a fekete leves”. Idővel azonban éppen ellenkező lett a kifejezés értelme, ami nem ritka dolog, hiszen sok rosszalló kifejezés volt először kedvező értelmű. A „jó pipa”, a „szép kis mákvirág” is dicsérő értelmű volt, azután bizonyos helyzetekben a hanglejtés, a kiejtés módja megfordította a jelentést. Ez ma is így van. „Ez szép dolog!” – mondható olyasmire, amit valójában rossznak, elítélendőnek tartunk. Ekként lett a „hátra van még a fekete leves” is valami rossz, kellemetlen dolog bekövetkezését jelentő szó. Az 1804-ben és 1807-ben Szirmay Antal által kiadott és korában nagyon népszerű történeti anekdota- és szólásmondás-gyűjtemény rögzítette azt a történetet, amelyben a török fogságba ejt egy magyar nagyrat. A magyar úr már elmenne a török ebédjéről, ám azzal hízelegnek neki, hogy hátra van még a fekete leves, amely helyett török katonák teremnek elő, se fekete levest, se mást nem szolgálnak fel, hanem fogságba vetik a magyart. A történetet Majláth István erdélyi vajda elfogásához, Thököly Imre Nagyváradon történt elfogásához – ezt mondja Dugonics András is –, valamint Török Bálint fogságba eséséhez is kötik. Minthogy a XIX. század elején a nevezetes étekfogás már nem volt mindennapos, és étkezés végén nem ritkán kávé gőzölgött az asztalon, erre az italra értették a ’fekete leves’ jelentést.

Arany Jánosnak Török Bálintról írott elbeszélő versében is így történik az ebéd lefolyása, Arany is *fekete kávé*t ír, nem *feketelevest*, és dőlő betűvel jelzi a kifejezés átvitt értelmét:

Hosszas ebéd a török szultáné,
Hátra van még a fekete kávé;
Török Bálint tévőva tekinget...
„Körülfogott a jancsár bennünket!”

Így tehát az ételnevet, a *fekete levest* lassan ’kávé(ital)’ értelműnek gondolták, és – amint az újsághír mutatja – a tévedés máig tartja magát. A jelentés elhomályosulásához bizonyára az is hozzájárult, hogy a húsok, koncok többnyire előbb elfogytak, mint a velük tált még oly ízletes levek, mártások. Ezt példának használva int némely régi közmondásunk arra, hogy a kevésbé jó dolgokat is kötelességünk megcselekedni, különösen akkor, ha a kíváncsiságot már megtettük: „Ki koncát megette, levét is hörpölje”. Elítélendő, aki nem ekként viselkedik, és mindig csak a maga érdekét nézi: „Föladta a levét, megette a koncát”.

A fekete levest feledésbe borította az életvitelnek és az étkezési szokásoknak a változása. A *fekete leves* eredeti jelentése helyett ’kávé’-t vagy ’valaminek rossz, kellemetlen részé’-t jelöli, gyakran *feketelevesként* írva. Erre is tudok példát mutatni: „Egyben arról is gondoskodni kell, hogy az IMF [= Nemzetközi Valutaalap] is visszakapja a pénzét. Nos, itt jön a *feketeleves* [ti. a kölcsön visszafizetésekor]”.

Büky László

„Lejáratódott a nyelvművelés”?

A Népszabadság május 11-i számának Kultúra rovatában tudósítást olvashattunk a Kazinczy-évforduló kapcsán a Petőfi Irodalmi Múzeumban zajló szakmai beszélgetéssorozat első összejöveteléről, amelyen nyelvészek és gyakorló pedagógusok cseréltek eszmét „A nyelv Kazinczy korában és ma” címmel.

A tudósító (minden bizonnyal az ott elhangzottak alapján) tényként közli, hogy „az utóbbi évtizedekben lejáratódott, kompromittálódott a nyelvművelés, főként az egyre szaporodó harcos, ám annál dilettánsabb nyelvművelők miatt”.

Bár az eseményen nem tudtam részt venni, így nem lehetek bizonyos abban, mi hangzott el ott, és mi nem, a fenti mondathoz van némi hozzáfűznivalóm.

A nyelvművelés szerintem nem „lejáratódott, kompromittálódott”, hanem vannak olyanok (szakmabeliek is, laikusok is), akik folyamatosan próbálják lejáratni, kompromittálni. A kettő nem ugyanaz!

Pontatlanság (esetleg csúsztatás) a laikus nyelvvédőket „nyelvművelő”-nek nevezni, összemossa ezzel a nyelvi tanácsadást, ismeretterjesztést szakmai képzettségük alapján és szakmai tevékenységük részeként végző nyelvészeket azokkal a dilettánsokkal, akiket Zolnai Béla „műkedvelő purista”-ként leckéztetett meg vagy hetven évvel ezelőtt (a puristát most a szó legtagabb értelmében véve).

Persze a „főként” szó finoman (?) utal arra, hogy nemcsak a dilettánsok járultak hozzá a nyelvművelés „lejáratódásához”, hanem mások is, netán maguk a nyelvművelők. Minthogy azonban a cikk írója nem nevezi meg konkrétan, ki(k)re gondol, ezzel felment a reagálás kötelezettsége alól.

Végül hadd jegyezzem meg, hogy mindezek ellenére a tudósítás azt a benyomást kelti, hogy maguk a kerekasztal-beszélgetés résztvevői sem vonták kétségbe a nyelvművelő tevékenység (akárhogyan nevezik is) szükségességét, létjogosultságát. A beszélgetés egyik közreműködője ezzel a találó példával világította meg a nyelvi helyesség és a stilisztikai helyesség közötti különbséget: „Nem az a baj, ha valaki csávónak mondja Mózeszt az Öszövétségéből, hanem az, ha nem tudja, hogy ez mikor megfelelő: [...] Akkor járunk a helyes úton, ha a nyelvhasználatot az öltözködés írott és íratlan szabályaihoz idomítjuk, és nem veszünk fel az Operába foltos trikót szakadt farmerrel.”

Mi egyéb ez, ha nem a „hagyományos” nyelvművelés évtizedek óta hangoztatott véleménye a stílusbeli odaillőség követelményéről? Arról, hogy a nyelv kínálta eszközöket lehetőség szerint a közlési helyzethez, körülményekhez stb. illően kell alkalmazni. Úgy látszik, hogy az ellentétes (?) táborokban levők bizonyos dolgokról igen hasonlóan vélekednek.

De hiszen az alagutat is kétfélel kell fúrni.

Kemény Gábor

Köszöntő könyv

Péntek János tiszteletére

Nyelvek és nyelvváltozatok címmel kétrészes tanulmánykötetet jelentetett meg 2007-ben a Szabó T. Attila Nyelvi Intézet **Péntek János** kolozsvári nyelvész, egyetemi tanár tiszteletére hatvanötödik születésnapja alkalmából. A becses munka szerzői közt az erdélyi egyetemi oktatók és tudományos kutatók mellett szép számmal vannak magyarországiak, és tisztelegtek a jeles tudós, tanár és közéleti ember előtt írásaikkal felvidéki, vajdasági, kárpátaljai és nyugat-európai pályatársak is. A szerkesztők, akik egyben szerzők is: *Benő Attila*, *Fazakas Emese* és *Szilágyi N. Sándor* oly módon állították össze a kötetet, hogy az átfogó képet nyújtson az ünnevelt tudós munkásságáról és a nyelvtudomány mai helyzetéről. Ez a munka elsősorban szakembereknek szól, mégis talánunk jó néhány másokat is érdeklő tanulmányt is. Jócskán akad ilyen írás például a kétnyelvűség, nyelvpolitika, néprajz, szociolingvisztika, nyelvjárástan, névtan, nyelvtörténet területéről (nyelvcseré, bukovinai székelyek, Bolyai Akadémia Csíkszeredában, helynevek/földrajzi nevek stb.).

Az ünnevelt professzor tudta nélkül készülő, megletésnek szánt munka *Simoncsics Péter* köszöntőjével kezdődik. Szó esik ebben egyebek mellett Kalotaszegről, Körösfőről (Péntek János szülőhelyéről), iskoláról, egyetemről. Ez utóbbi az egykori hallgató munkahelyévé vált. Néhány fontos mondat a köszöntőből: „Péntek János is részt vett a nyelvészeti oktatás megújításában, amikor 1992-ben feladatául kapta, hogy általános nyelvészetet tanítson az egyetemen [...] Péntek János személyében kapcsolódik össze Erdély és Magyarország nyelvi kultúrája, tájnyelv és köznyelv, kisebbségi és többségi nyelvhasználat, regionalitás és univerzalizmus. És van abban is valami jelképes, hogy éppen ő, Kalotaszeg szülötte hozta létre újra és erősítette meg ezeket a kapcsolatokat, mert éppen Kalotaszeg az a kultúrtáj, amely Erdélyben a magyarországiaknak legközelebbi rokona [...] Több mint másfél évtizedes tanszékvezetői működése gyarapodást, gazdagodást, differenciálódást jelentett a nyelvészet, az irodalom és a néprajz egyetemi oktatásában [...] E három tanszék mostani professzorai és munkatársai mind Péntek János tanítványai voltak [...] Alapvető szerepet játszott a mestéri és doktori iskolák létrehozásában, sőt ezeknek máig ő a hivatott vezetője és fő mozgatója Kolozsváron: az ő irányításával a doktori fokozatot elért tanítványainak száma meghaladja a húszat.”

Publikációinak számbavételére magától értetődően nem vállalkozhatunk ezúttal. Megjelent könyveinek száma húsznál több, és csak a fontosabb tanulmányainak, dolgozatainak száma is túl van a százötvenen. Több tudományos és civil szervezetnek tagja, ezúttal csupán két tisztségét említem meg: az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetségének elnöke és a Magyar Tudományos Akadémia Kolozsvári Bizottságának elnöke.

A kötet szerzői mellett legyen szabad e sorok írójának is köszönteni Péntek tanár urat: Isten éltesse sokáig erőben, egészségsben, jó munkabírással!

Komoróczy György

Ugyanaz – és az ellenkezője

A sajtó nyelvét figyelve – és a hibákat gyűjtögetve – tettem szert arra a tapasztalatra, hogy igen gyakori – azt kell mondanom, gyakoribb annál, hogysem véletlen lehessen –, hogy egy hiba és a fordítottja szinte egyforma mértékben jelentkezik.

Mire gondolok? Lássuk a példákat! Itt vannak először is a szóösszetételek – illetve más esetben az annak hitt szókapcsolatok. A téves alakok között egyaránt található egybeírás különírás vagy kötőjel helyett, különírás egybeírás vagy kötőjel helyett – és így tovább. Ugyanezt elmondhatjuk a mondattagolásról is: a vesszőhiány éppannyira jellemző a sajtónyelvre, mint a fölöslegesen kitett vesszők. Jól bizonyítja ezt a jelenséget, hogy néha egy bekezdésen belül mindkettőt megfigyelhetjük (Rtv Részletes):

M2 21.35
Adáshiba
A sikeres darabban egy tipikus család, tipikus mindennapja pereg a színpadon. Születésnapra készülődnek, de a főszereplő nem az ünnevelt, hanem a televízió. Körülülk, nézik, anélkül, hogy valójában látnék, értenék, éreznék mi is történik a világban.

Vagy hogy a *mint* elé vesszőt tesznek, amikor nem kellene (mert nem hasonlítást fejez ki), viszont nem kerül oda a vessző, amikor szükséges lenne:

III. Évente több, mint 40 ezer bika leli halálát az arénákban a bikaviadalok során, csak az EU országában. A bikaviadalok és

Petőfi Népe

Carlita titka
A vérpezsdítően erotikus thriller egy fiatal és naiv lányról, Carlitáról szól, akinek nagy álma teljesül, amikor felléphet a Broadwayn, mint táncosnő, de karrierje és egyben álma veszélybe kerül, mert a sötét múlt árnya rávetül boldogságára. Rtv. 1. 2007

herváton. A házigazda Cornexi Alcoa eddig egy ponttal szerzett többet mint a Halas, és az 5. helyen áll, így nagy küzdelemre van kilátás. X. 15. T. K. 2006.

Petőfi Népe

Hirtelenjében még egy dolog jut eszembe: a *végett* és a *miatt* keverése. A *végett* használata a *miatt* helyett a népnyelvben elég gyakori, írásban már ritkább – de azért erre is van példám:

2007.11.5. Petőfi Népe

Együttműködik a közel négyezer hektáros constantai kikötővel a bajai objektum. Az Európai Unió bővítése *végett* egyébként is erősödik Magyarország és Románia gazdasági kapcsolata. A

Az iskolázottabb „írastudók” már hallottak e gyakorlat hibás voltáról, ám épp ezért tévesztene: már akkor is félnek a *végett* névutótól, amikor célhatározót akarnak kifejezni:

az alpolgármester ugyanis elmondta, hogy a Vörösmartyiskola felszámolását szorgalmazták a romák is, a szegregáció megszüntetése miatt. A kisebb-

V. Petőfi Népe
3.

„A rendőrség iránti bizalom helyreállítása *miatt* személyi változásokra is szükség van.” (2007. V. 19., m1 Híradó)

Az, hogy több hibának az ellenkezője is előfordul, mindenképpen a bizonytalanság jele. Sok hivatásos tolforgatóról nem az mondható el, hogy ezzel vagy azzal nincs tisztában, hanem hogy általában bizonytalan nyelvhelyességi kérdésekben.

Balog Lajos

A mese bűvölete

Kötelességemnek érzem, hogy *Mesék világa, mesék nyelvezete* című cikkükhöz (ÉA 2009/2.) hozzászóljak.

A gyermekekhez valóban hozzátartoznak a mesék. De voltaképpen miért is? Mert a kisgyermekben igen nagy vágy él, hogy a környezetét megértse, és kommunikálni tudjon. E motiváció nélkül soha nem tanulna meg beszélni az adott szinten az alig két-három éves gyermek. Igen ám, de a világ meglehetősen bonyolult tákolmány, elég nehéz kiigazodni benne. A felnőttek fogalmi szintjén a gyermek számára lehetetlen. Ezt a gordiuszi csomót vágja át a mese. Szimbólumokban beszél egyenesen a gyermek tudatalattijához.

A világ a gyermek számára még végletes, tehát jó és rossz, de így érthető. A mese azt üzeni, nem kell félni, mert a jó, ha ügyes, legyőzi a rosszat. A rossz szimbólumai: boszorkány, sárkány, gonosz óriás elpusztulnak, vagyis végérvényesen eltűnnek, nem jöhetnek vissza többé, nem fenyegetik a gyermeket. A pusztulás szimbolikus, tévedés tehát azt gondolni, hogy agresszióra buzdít. Főként, ha maga a kisgyermek hozza létre a képeket a fejében, mert mondjuk egy-egy meghitt estén, az édesanyjától, annak meléngető, biztonságos közelében hallgatja a mesét, nem pedig készen kapja az időnként horrorfilm-

mek effektjeit felhasználó rajzfilmekről, melyeket egyedül néz.

A másik vád a mesékkel szemben, hogy bennük mindig győz a jó. Nem nevelnek az életre. Most már csak az a kérdés, mi az életre nevelés. Szerintem a legpozitívabb életszemléletet közvetíti a mese. Azt üzeni a gyermeknek, hogy ha kitartó és leleményes, minden akadályt legyőzhet. S ha hisz magában, mindenre képes, győzni tud. Vagy inkább azt szeretnénk bele-nevelni gyermekünkbe, hogy ebben a csúnya, igazságtalan világban élni sem érdemes? Mert ha idejekorán megtapasztalja a valóságot, könnyen juthat erre a következtetésre.

A gyermek kettős világképpel bír, ez a pszichológiában jól ismert fogalom. Ennek folyománya a csinált valóság, a fikcionalitás, vagyis a film és a történetek, mesék, regények világának megértése és a helyén kezelése. Egészséges, érett lelkű gyermek és felnőtt tisztában van vele, hogy ez nem a teljes valóság, annak csak allegorikus, szimbolikus leképezése, mégis képes átélni, beleélni magát, azonosulni és katarzist átélni, melynek segítségével értékrendje tisztább, átláthatóbb lesz, s sok egyéb élményt és ismeretet gyűjthet.

Visszatérve a meséhez, részlet következik egyik legtöbbet adó olvasmányélményemből: „Ma is, akárcsak régen, a gyermeknevelés legfontosabb és egyben legnehezebb feladata a segítségnyújtás, hogy a gyermek megtalálja az élet értelmét. Ehhez sok tapasztalatra van szüksége... A mese minden szituációt leegyszerűsít. Alakjait határozott vonalakkal rajzolja meg, a részletek közül csak a legfontosabbakkal foglalkozik... Az azonosulást a gyermek kezdeményezi, és a hős külső és belső harcai vésik bele az erkölcsi törvényeket... Az ember úgy nő fel, úgy találja meg élete értelmét és belső biztonságát, hogy személyes problémáit megérti, és a maga erejéből oldja meg, és nem úgy, hogy mások magyarázzák meg neki.”

És erre mindig képes az adott életkor szintjén, teszem hozzá. A felnőtt nem egy gyurmát kap, mikor megszületik a gyermeke, amit a saját kénye-kedve szerint gyömszölhet, hanem egy új személyiséget, akit segítenie kell abban, hogy megtapasztalhassa az életet, és kialakíthassa a saját viszonyrendszerét, és ezáltal önmagát.

Egyébként Bruno Bettelheim *A mese bűvölete és a bontakozó gyermeki lélek* című zseniális könyvéből idéztem. Mindenkinek szívből ajánlom!

A másik probléma, amelyet a cikk fejteget: túl sok bonyolult és ismeretlen kifejezés van a mesékben. Példaként említi: *cseperedett, daliás királyfi, álomba zuhant, díszvendég*. Nem értem. Amit Jancsika megtanul, János sem felejt, sőt amit Jancsika nem tanul meg, azt János már csak véres verejtékkel szerzhetheti meg, gondoljunk éppen az idegen nyelv tanulására.

Őszintén szólva nagyon vissza kell fognom magam. Könyörgök, amikor az OECD-országokban elvégzett PISA 2003 felmérésből kiderült, hogy minden negyedik magyar gyermek elégséges mértékben sem érti azt, amit olvas? Amikor az új típusú érettségi bevezeti a szövegértés feladatlapot emiatt? Amikor a kompetencia alapú oktatásban kiemelt terület a szövegértés?

S mi a szövegértés alapja? Hogy a hangalakokhoz jelentést vagyunk képesek társítani. Ez az első szint, tovább nem is megyek a szövegértés fázisaiban.

Hogyan lehet minél magasabb szintre jutni a szókinccsfeltesztben? Egyszerűen úgy, mint mondjuk többszintes házát építeni. Vagyis erős fundamentumra van szükség. S itt igen nagy a szülő felelőssége!

Manapság sokat cikkeznek arról, mit hall, érez, mit jegyez meg a magzat az anyaméhben. De ha nem is megyünk ilyen messzire, az első szemkontaktus, mosoly és hanglejtés döntő lehet a gyermek kommunikációs készségeit illetően, sőt az egészséges személyiségfejlődése szempontjából is.

Aztán jönnek a mondókák és a mesék!

A gyermek agya, mint a szivacs, elképesztő mennyiségben szívja be az információt!

A közös mesélés, az együtt megfajtott szavak izgalmas talánya megalapozza a gyermek kötődési rendszerét, tanulásához való viszonyát, kreativitását, önkifejezési képességét. S minél több nyelvi regiszteren tud majdan megszólalni a gyermek, tudása, képességei annál konvertibilisebbek.

Hatékony és flexibilis, korszerű tudásra van szükség ahhoz, hogy a leendő munkavállaló a saját boldogulásához és a nemzetgazdaság fejlődéséhez hozzájárulhasson. Mondja az OECD. Sőt Long life learning! – adja ki a jelszót. Mindehhez a szövegértési kompetenciák minél magasabb foka elengedhetetlen.

Idegen nyelvet tanító kollégáim gyakran panaszkodnak, hogy esetenként azért nem tud válaszolni a gyermek, mert magyarul sincs gondolata. S valahol azt olvastam, minél többmindegyre van szavunk, minél inkább birtokoljuk a világot verbálisan, annál tágabb a látókörünk, annál nagyobb szegmensét tudjuk magunkévá tenni a körülöttünk lévő mikro- és makro-univerzumnak.

Ha úgy döntenek, hogy szeretnék stabilan átörököteni gyermekükbe a civilizációs neurózist, és szókinccsét fixen a kommersz popularizmus közelében tartani, ha biztos akadályokat akarnak gördíteni a verbális önkifejezés és a világ szövegeken keresztüli megértése elé, eszükbe se jusszon mesét olvasni neki! De bábszínházba, gyerekkoncertre se vigyék, mert hátha élvezi, és még az is lehet, hogy tanul belőle valamit!

Pintér Karolina
középiskolai tanár
(Nagyatád)

Mi és hol *torlódik*?

Az Édes Anyanyelvünk 2009. februári számában Balog Lajos elmondja, hogy újabban a *Lidl* üzletnevet, a *Google* kereső nevét úgy hallja kimondani, mint például a különböző német jövevényszavakat. Vagyis *guglit*, *lidlit*, hasonlóan a régen a nyelvünkbe került szavakhoz: *kifli*, *nokedli*, *nudli*, *stampedli* stb. Tudvalevő: a *li* hangcsoport a magyarban a szótagképző (bajor-osztrák) *l* helyettesítője. Balog Lajos elmondja, hogy a magyar nyelv nem szereti a mássalhangzó-torlódást sem a szó elején, sem a szó végén; s úgy véli, ilyenkor is a torlódás feloldása történik. A *sport*, a *start* – mint későbbiek – már változatlanok maradtak. Persze sok más változatlan alak is van, régebbi is, újabb is.

A jelenség többé-kevésbé így is van. Balog Lajos példái közt szerepel a *stampedli*, és más olyan szavak, amelyekben a szó elején megmaradt a torlódás. Számos ilyen szavunk ismeretes: *cvekedli*, *frász*, *gladiátor*, *kvarc*, *plakát* stb. Ugyanis lehet a magyarban két- vagy háromelemű mássalhangzó-kapcsolat a szavak elején, de nem akármilyen mássalhangzók állhatnak egymás után. Lehet például a *kvarc*, de nem lehet *vk-* kezdet; lehet *krákog*, *krém*, de nem lehet *rk-* kezdet és így tovább. Efféle szabályok érvényesülnek a szóvégeken is, bizonyos mássalhangzó-kapcsolatok ott sem fordulhatnak elő, például *-fl* kapcsolat nincs magyar szó végén (szó elején igen: *flórharisnya*, *flótás*). A mássalhangzó-kapcsolódásokban ehhez hasonló más szabályosságok is vannak, ezeket a fonológusok alaposan megvizsgálták, például a Strukturális nyelvtannak a Fonológia fejezetében (1994). Ezekre a kutatási eredményekre tekintettel a helyzet némileg bonyolultabb, a mássalhangzó-torlódások szerkezetét is (a fonotaktikai szabályszerűséget, azt, hogy milyen mássalhangzók és hol állhatnak egymás mellett) figyelembe kell vennünk, ha a mássalhangzó-torlódások nyelvünkbeli alakulását vizsgáljuk.

Hogy a szerző az *Ybl* (Miklós) névnek *ibli* hangalakú ejtését helyteleníti-e vagy sem, nem tudtam megállapítani. Bizonyos földrajzi körzetekben (ahogy egyes nyelvészek szeretik: régiókban) csak így ejtik az efféle neveket, bizonyos műveltségi fokú rétegek nyelvében nem. Egyébként az ilyenfajta főnevek nem is alkalmasak általános jelenségek megállapítására.

Büky László

Út vagy *utca*?

Balázs Géza *Út vagy utca?* című írásához (2009/2.) annyit tesz hozzát: arra is van adalék(om), hogy egyazon közterület is átmegy olyan változ(tat)áson, hogy a történelem folyamán ennek is, annak is nevezik, mégpedig közigazgatásilag, hivatalosan. Ilyen például Kecskeméten az a közterület, amely lényegében még a Belvárosban található. Nos, 1850-ben Csongrádi nagy utca, később sokáig – még az én gyermekkoromban is – Csongrádi utca volt. 1991-ben utcából úttá neveztetett át. (Ellelőriztem a következő kiadványban: Erdélyi Erzsébet: Kecskeméti utcanevek története. Kecskemét, Kecskeméti Monográfia szerkesztősége, 2004, 212.) A lakosság még ma is inkább a régiebb nevét használja. Magam inkább már kevergetem, sokszor nem is gondolva az imént említett változtatásra. Havonta egyszer (az első hétfőn) szoktam misézni a fogyatékosok ott található napközi otthonában, és többnyire így jelentem be távozásomat a portánkon: Megyek a Csongrádi utcába.

Holczer József

Besízés

A 2009/2. szám utolsó oldalán kifogásolták egy kecskeméti utazási iroda kínálatában a *besízés* szót. Közlöm, hogy ez egy általánosan használt kifejezés: a síszezon első útja, amikor a még töretlen hóban alakítják ki a sízók a nyomvonalakat, ezért ezek az utak olcsóbbak a későbbieknek. Vö. *bejárás*.

Szepesi Hajnal

A XIX. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus Egerben

A Magyar Alkalmazott Nyelvészek és Nyelvtanárok Egyesülete április 16. és 18. között az Eszterházy Károly Főiskolán rendezte meg a XIX. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszust. Hazai és külföldi felsőoktatási intézményekből, kutatóintézetekből, középiskolákból és nyelviskolákból több mint 250 résztvevő érkezett a nagyszabású szakmai programra. Az első plenáris előadást a nemzetközi híró kutató, Pléh Csaba professzor tartotta *Hogyan használja a nyelv az agyat?* címmel.

A kongresszuson 170 előadás hangzott el 13 szekcióban. Ha végignézzünk a kínálaton, színes kép bontakozik ki előttünk: az alkalmazott nyelvészet különféle részterületei szerencsés módon képviseltették magukat. Szép számú előadás foglalkozott a nyelvpedagógia és az anyanyelvi nevelés kérdéskörével, a módszertan megújításával, ezen belül a tankönyvi szövegek jellemzőivel, a tanulhatóság feltételeivel. Többen szóltak arról, hogyan segítik a korszerű infokommunikációs eszközök az anyanyelv és az idegen nyelvek tanítását.

Népszerűnek bizonyult a szaknyelvekkel foglalkozó két szekció. Az adott tudománnyal együtt óriási fejlődésen megy át az egyes területek szókészlete is, ezt bizonyította például az orvosi nyelv kapcsán több előadás. Érdekes jelenség, hogy a középkortól egészen a 20. századig latin alapú orvosi nyelv mára egyre jobban elangolosodik. Ennek következményeiről, nyelvi tanulságairól és a szaknyelv egységesítésének nehézségeiről élénk vita bontakozott ki. Nagy érdeklődés mellett zajlott a fordítástudományi, a lexikológiai, a szociolingvisztikai és a nyelvpolitikai szekciók munkája. A tanácskozás időszerezését jelzi, hogy az utóbbiban például szó esett a munkaadók nyelvi szükségleteinek változásáról, az iskolabezárások hatása-

iról, a nyelvi jogok érvényesítéséről és az Európai Unió nyelvpolitikájáról.

A szűkebb szakma részére bizonyult hasznosnak a kontesztív nyelvészet és a gendernyelvészet szekciója. Az utóbbi – a társadalmi nem kérdéskörét elemző szakterület – először szerepelt az alkalmazott nyelvészeti kongresszusokon olyan témákkal, mint a férfi és a női beszélők kulcsszókeresési stratégiája vagy a női írás stilisztikája és pszichológiája.

A plenáris és a szekció-előadásokon kívül tartalmas kísérő-programok is színesítették a kínálatot: a résztvevők kerekasztal-beszélgetéseken vitatták meg a tankönyvek nyelvezetét, szótárkiadásunk helyzetét, a magyar tudományos nyelv állapotát, és meglátogatták az egri főiskola korszerű kutatókönyvtárát. Megtartották az alkalmazott nyelvészeti tanszékvezetők országos értekezletét és a MANYE közgyűlését. A kongresszuson két kitüntetést is átadtak: a Brassai-díjat *Bakonyi István* professzor kapta, az egyesület tiszteletbeli tagságról szóló elismerő oklevelét pedig a nyelvpedagógiai munkásságáról ismert *Budai László* professzornak ítélték.

A kongresszus munkáját értékelő beszédében *Klaudy Kinga*, a MANYE elnöke többek között azért is nagyon hasznosnak tartotta a kongresszust, mert a fiatalok, a doktorandusz hallgatók együtt adhattak elő a tapasztalt kollégákkal, így a jövő tudományos utánpótlását szerencsésen támogatta ez a rendezvény. *Szöllősy-Sebestyén András* főtitkár bejelentette, hogy a következő kongresszus helyszíne a Debreceni Egyetem. A mostani előadásokat tartalmazó kötetet és CD-t akkor adják át a résztvevőknek.

Zimányi Árpád

Balszokás, balszenvedély

? Szeretném megtudni, mi a jelentésük a *balszokás* és a *balszenvedély* szavaknak.

! A fenti összetett szavak nem találhatók egyik szótárban sem, így érdemes az összetétel elemeiből külön-külön kiindulnunk, és a tagokat más összetételekben is megvizsgálnunk.

A *bal* szó jelentése: „mn 1. Azon az oldalon v. azzal az oldallal azonos irányban levő, ahol a szívdobogást érezzük. 2. Szerencsétlen, kedvezőtlen. 3. rég irod Téves, helytelen.” (Magyar értelmező kéziszótár, Akadémiai Kiadó, 2003. 85.)

Megjegyezhető, hogy a kialakult írásgyakorlat alapján a jelzett szótól különírva többnyire csak az első jelentésében szerepel (*bal kéz, bal part, bal irány* stb.), míg a második és harmadik jelentésében általában egybeírjuk az őt követő szóval (*balcsilagzat, baleset, balítélet, balsejtelem, balsiker, balszerencse* stb.).

Ezek fényében a *balszokás* 'helytelen, rossz, (esetleg) szerencsétlen, kedvezőtlen szokás'-t, a *balszenvedély* ugyanilyen szenvedélyt jelenthet. A szöveggörnyezet és a beszélő szándéka teszi azonban teljesen egyértelművé egy szó jelentését, így az is előfordulhat, hogy – politikai témájú szövegben – esetleg a *balszokás* olyan szokást vagy a *balszenvedély* olyan szenvedélyt jelent, amelyet a baloldalihoz tartozó vagy baloldali nézeteket valló emberekre ért a nyelvhasználó.

Szövégi h az összetételekben

? Ejtjük-e a *h*-t a *méhösszehúzó*dás szóösszetételben?

! A *méhösszehúzó*dás szóban nem ejtünk *h*-t: [méösszehúzó]. A magyar helyesírás szabályainak 75. pontja szerint ugyanis „A *céh, cseh, diüh, juh, méh, pléh, riüh* stb. névszóban a *h*-t csak akkor ejtjük, ha a toldalék magánhangzóval kezdődik, vagy magánhangzóval járul a tőhöz.” A szabály logikus folytatása tehát, hogy minden egyéb esetben néma marad a szövégi *h* hang, vagyis ha mássalhangzóval kezdődő toldalékok előtt és bármilyen összetétel előtagjaként szerepel (függetlenül attól, hogy magánhangzóval vagy mássalhangzóval kezdődik az utótag). Hasonló példák erre az esetre: *juhakol* [juakol], *csehüveg* [cseüveg].

Tönkremegy, a tönk szélére kerül

? Abban kérem a véleményüket, hogy vajon a *tönkremegy* és a *tönk szélére kerül* kifejezésekben hogyan értendő a *tönk* szó. Mi lehetett az eredeti jelentés?

! Lehetséges, hogy a jelentés a hajózás szókincséből ered. „Alapja az lehetett, hogy a folyammederben a hajók olykor ráfutottak a vízbe sodródott fatönkökre, s így keletkezett sérülésük következtében elsüllyedtek, elpusztultak. E magyarázat nehézsége, hogy a hajózással kapcsolatban csak igen késői adatot tudunk kimutatni; vö. 1897: ha *tönkre viszi* a hajót, lecsapják a tisztségéből (Tömörkény I.: Jegyének 108: NSz. [...]) Lehetséges azonban az is, hogy a *tönkre*-előtag *tönk* alapszava eredetileg azt a favágó tőkét jelölte, amelyen faluhelyen a ki-dobásra ítélt háztartási eszközöket, bútorokat felhasogatták.” (Benkő Loránd [főszerk.], A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. III. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976.)

Talán nem zárható ki az sem, hogy nemcsak hajó, hanem pl. szekér, kocsi is mehetett tönkre, tőkére.

Csonka-Magyarország, Kis-Magyarország, Nagy-Magyarország

? Szeretném megkérdezni, hogy kell szabályszerűen leírunk a *Nagy-Magyarország* ('a történelmi Magyarország' értelemben), *Csonka-Magyarország* és *Kis-Magyarország* szavakat (az utóbbi kettőn a trianoni határokon belüli területet értve): egybe vagy kötőjellel?

! A fenti esetekben mindenképpen a kötőjeles írásmódot javasoljuk. A magyar helyesírás szabályainak 177. pontjában ugyanis ez olvasható: „Ha egy földrajzi név utótagja (egyelemű vagy egybeírt többelemű) tulajdonnév, előtagja pedig (egyele-

mű) közőszó vagy tulajdonnév, az alkotó tagokat kötőjellel kapcsoljuk össze.” A szabálypont végén többek között ezek a példák olvashatók: *Holt-Tisza, Dél-Kína, Öreg-Cselőte, Új-Zéland*. A kötőjeles írásmódra bőven találunk példát az Osiris-féle helyesírási kézikönyv szótári részében is: *Kis-Antillák, Kis-Azsia, Kis-Balaton, Kis-Fáttra, Kis-Jugoszlávia, Nagy-Britannia, Nagy-Budapest, Nagy-Lengyelország, Nagy-New York* stb. (Csak a *kis*, illetve a *nagy* szót mint előtagot vizsgálva.) A javasolt írásmód tehát: *Csonka-Magyarország, Kis-Magyarország, Nagy-Magyarország*.

Fontos megjegyezni, hogy a fenti példák általánosan használt és önálló jelentéssel bíró megnevezések. Ha egy földrajzi névhez alkalmi jelző társul, az különírandó. Pl.: *nagy Oroszország, szép Magyarország, vén Európa*.

Szövégi vagy szó végi?

? Azt kérdezem, hogy a *szövégi* miért egybeírandó.

! Az egybeírt forma azért indokolt, mert a *szóvég* összetett szóhoz járul egy *-i* melléknévképző, így a képzett szó is összetett marad. Ugyanígy egybeírandók a *szóvégek, szóvéget, szóvégen, szóvégműtató szótár* stb. szavak. (OH. 1337.)

Ha viszont a szó vége szerkezetet vesszük alapul, akkor az *-i* képzős szárazék is két szóba írandó: *szó végi*. (Az OH. szótári részében egyébként ez az alak található meg.)

A javasolt forma azonban az egybeírt változat, már csak azért is, mert A magyar helyesírás szabályainak is ez a követendő alak (1. 29., 41., 216., 226. szabálypont).

Illeszkedésbeli kivételek

? Miért mély hangrendűek a *derék* szó toldalékai (*derékon, deréka, derékban* stb.), mikor az alapszó csak magas hangrendű magánhangzókat tartalmaz. A szabály szerint magas hangrendűeknek kellene lenniük a toldalékoknak is.

! Fontos tudni, hogy a magánhangzó-harmónia csak erős tendencia, nem pedig kizárólagos szabály. (Pl. *Kálmán László* – Nádasy Ádám, Hárompercesek a nyelvről. Osiris Kiadó, Budapest, 1999. 206.) Itt tetten érhető, ahogy a nyelv a régről őrzött rendhagyóságot (vagyis a diszharmonikusságot) igyekszik analógiásan kiküszöbölni.

Megjegyzendő, hogy több megfigyelés szerint is létezik a *deréktől, derékhez* alak, de csak a beszédben. (Pl. Kálmán László – Nádasy Ádám, Hárompercesek a nyelvről. Osiris Kiadó, Budapest, 1999. 206.) Itt tetten érhető, ahogy a nyelv a régről őrzött rendhagyóságot (vagyis a diszharmonikusságot) igyekszik analógiásan kiküszöbölni.

Tűz elem, víz elem, föld elem, levegő elem

? Az ezoterikus témákkal foglalkozó irodalomban használt néhány kifejezés helyes írásmódjával kapcsolatban kérek tanácsot: mi a helyes írásmódja a *tűz elem/tűzelem, víz elem/vízelem, föld elem/földelem, levegő elem/levegelem* szavaknak?

! A kérdezett példák nem összetételek, hanem egyfajta magyarázó kapcsolatban lévő, egymástól elkülöníthető szavak. A földrajzi nevek esetében ez a *Balaton tó, Tisza folyó* stb. esete, amikor a tulajdonnevek utáni földrajzi köznévként gyakorlatilag csak magyarázza a tulajdonnév jelentését, azzal szoros nyelvtani-jelentéstani viszonyban nem áll (hiszen minden magyar nyelvhasználó számára egyértelmű, hogy mire vonatkozik ön-magában a *Balaton* és a *Tisza* tulajdonnév). Ugyanez a helyzet az (ös)elemekkel kapcsolatban. Mindenki előtt ismeretes, hogy mind a *tűz*, mind a *víz*, mind a *föld*, mind pedig a *levegő*: elem. Emiatt a fenti kifejezéseket különírjuk, hiszen az *elem* szó ezekben az esetekben csupán egyértelműsíti, pontosítja az előtte álló szó jelentését, azon nem módosít, nem változtat: *tűz elem, víz elem, föld elem, levegő elem*.

Juhász Péter

Hírek

Születésének 170. évfordulóján, 2008. december 4-én emlékülést tartottak és kötetet jelentettek meg *Szily Kálmán* tiszteletére a Szily Kálmán Kéttannyelvű Műszaki Középiskolában. Az emlékülésen *Szála Erzsébet*, *Gazda István*, *Staar Gyula* és *Juhász Dezső* tartott előadást.

*

A 41. *Kazinczy Anyanyelvi Napok*at 2009. április 1–18. között rendezték meg Kassán és Széphalomban.

*

A *kommunikáció oktatása* címmel konferenciát rendezett az Eszterházy Károly Főiskola Kommunikáció Tanszéke 2009. április 4-én. A konferencia részeként hozzászólások hangzottak el a kommunikációtanárképzés dilemmáiról. A konferencia anyaga várhatóan kötetben is megjelenik.

*

Az *Anyanyelvpolók Szövetségének* 2009. április 10-i elnökségi ülésén tájékoztatás hangzott el a szövetség 2009. évi programjairól, a magyar nyelv hetéről, az alakuló munkacsoportok programjáról, valamint az új együttműködési megállapodásokról.

*

Nagy érdeklődés kísérte *Fercsik Erzsébet* és *Raázt Judit* *Keresztnevek enciklopédiája* című könyvének bemutatóját 2009. április 15-én a Pilinszky János Irodalmi Kávéházban. A szerzőkön kívül *Jankovics Marcell* és *Hajdú Mihály* válaszolt *Kiss Gábor* kérdéseire.

*

A *szép magyar beszéd* versenye 37. országos döntőjét a Kecskeméti Főiskola Tanítóképző Főiskolai Karán rendezték meg 2009. április 17–18-án. A tisztagú zsűri *Gósy Mária* vezetésével a következő versenyzőknek ítélte oda a Kazinczy-érmet: *Uracs Miklós* (SZTE BTK), *Bogár László* (KJF), *Varga Nóra* (SZTE JGYPK), *Katona Ágnes* (ELTE BTK), *Nagy Edina* (ZSKF), *Pintér Noémi* (Újvidéki Egyetem), *Pozsgai Zsófia*

(SZTE JGYPK), *Rigó Balázs* (ELTE BTK), *Soós Enikő* (SZTE BTK), *Bors Anikó* (ELTE BTK), *Túri Ágnes* (KF), *Scheffer Mónika* (ELTE TÓFK), *Kovács Vivien* (PTE IGYFK), *Lejtényi Emanuel* (PPKE EHK), *Orsós Brigitta* (NYME BEPK). Különdíjat kapott: *Benedek Zsolt* (Pannon Egyetem).

Nyelvészeti kiadványok

A Nyugat stílári sokszínűsége. A Nyugat születésének 100. évfordulója alkalmából 2008. május 28-án Debrecenben tartott tudományos emlékülés anyaga. Debrecen, 2008.

Balázs Géza és *Dede Éva* szerk.: *Európai helyesírások. Az európai helyesírások múltja, jelene és jövője.* Inter Kht.–PRAE.HU, Budapest, 2009.

Balázs Géza és *Takács Szilvia*: *Bevezetés az antropológiai nyelvészetbe.* Pauz-Westermann–Inter–PRAE.HU, Celldömölk–Budapest, 2008.

Keszler Borbála és *Tátrai Szilárd* szerk.: *Diskurzus a grammatikában – grammatika a diskurzusban.* Diagram 2008. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2009.

Kukorelli Katalin és *Tóth Andrea* szerk.: *A nyelvi, a szaknyelvi és a szakmai kommunikáció jövője Európában.* Dunaújvárosi Főiskola, Dunaújváros, 2008.

Nemesi Attila László: *Az alakzatok kérdése a pragmatikában.* Loisir, Budapest, 2009.

Tóth Valéria: *Településnevek változástudatolójája.* A Magyar Névtárhívum Kiadványai 14. Debrecen, 2008.

Voigt Vilmos: *Bevezetés a szemiotikába.* Loisir, Budapest, 2009. (Második, jelentősen bővített kiadás.)

Wiik, Kalevi: *Az európai népek eredete.* Nap Kiadó, Budapest, 2008.

Események

2009. június 18. 16.00 Jelentés a magyar nyelvről. Szarvas Gábor Nap, MTA, Budapest

Hódi Sándor: *Nemzetstratégia és nyelvstratégia – Könyvbemutatók: Magyar*

Nyelvstratégiai Kutatócsoport, Tinta Könyvkiadó, Prae.hu.

2009. június 24–25. Világkép a nyelvben és a nyelvhasználatban. Modern Filológiai Társaság, ELTE (Budapest)

2009. szeptember 3–5. II. Magyar interdiszciplináris humorkonferencia, Siófok

2009. október 2–4. Az utazás szemiotikája. Hetedik Semiotica Agriensis, EKE, Magyar Szemiotikai Társaság (Eger)

2009. október 8–10. Szarvas Gábor nyelv művelő napok, Ada (Szerbia)

2009. október 16. A magyar nyelv helyzete a világban. A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága és az Anyanyelvpolók Szövetsége konferenciája (Széphalom)

2009. október 16–17. Az Édes anyanyelvünk nyelvhasználati verseny országos döntője, Kossuth Lajos Gimnázium, Sátoraljaújhely

2009. október A magyar nyelv múltja, jelene és jövője állandó kiállítás megnyitása, A Magyar Nyelv Múzeuma, Széphalom

2009. november 13–14. Kossuth-szónokverseny, ELTE, Budapest

2009. november 11. 11 óra A magyar irodalmi névadás 75 éve. Tudományos ülés-szak. Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest

2009. november 17–18. Nyelvelmélet és kontaktológia konferencia, PPKE, Piliscsaba

Figyelem!

A Hírek – események – könyvek rovatot folyamatosan bővítjük a szerkesztőségbe beérkező információk alapján. Ha szeretne egy-egy eseményről hírt adni, közvetlenül is fordulhat a rovat szerkesztőjéhez: balazsge@due.hu.

Anyanyelvi tábor

Balatonfenyves, 2009. július 3–12., valamint egyéni foglalkozások ettől eltérő időpontban a Balatonnál és Budapesten.

Jelentkezés, érdeklődés: *Nagy Levente* (Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda), nagy.levente@e-nyelv.hu és www.manyszi.hu, tel.: +36-30/318-96-66.

2009. március 28-án Ónodon a *Lorántffy Zsuzsanna* általános iskola adott helyet a 3. *Mercurius Veridicus* országos középiskolai szónokversenynek.

Az előzetes válogatás eredményeképpen nyolc versenyző mérhette össze szónoki képességeit. Az elsőként bemutatott feladat „Jót, s jól” mottóval, *Kazinczy* beszéde az ezredforduló magyarjaihoz címmel hangzott el. Ezt követte másfél órában a versenyzők írásbeli felkészülése a második fordulóra, melyhez a téma előzetes ismerete mellett a pontos címet ekkor ismerhették meg a diákok. E szerint igazolni vagy cáfolni kellett, hogy az ifjúsági rétegnyelv, diáknyelv sajátos nyelvi leleményei nyelvújításnak tekinthetők, segítik a nyelvnek a valósághoz való alkalmazkodását.

Az eredményhirdetést a helyi Napsugár Népdalkör műsora vezette be, majd *Balázs Géza*, a zsűri elnöke értékelte a diákok teljesítményét. A díjakat *Márkus Gábor*, a Református Pedagógiai Intézet igazgatója adta át. Minden versenyző kapott könyvjutalmat, *Kondás Vilmos*, a Geniusz Könyvesház vezetője, illetve a Református Pedagógiai Intézet jóvoltából.

A verseny győztese: *Lobmayer Lili* (Békéscsabai Evangélikus Gimnázium; felkészítő tanára: *Kutyéjn Ablonczy Kata-*

lin), II. helyezett: *Melles Marcell* (Református Kollégium Gimnáziuma, Sárospatak; felkészítő tanára: *Sinkóné Tóth Zsuzsanna*), III. helyezett: *Kiséri Norbert* (Ferenczi Sándor Egészségügyi Szakközépiskola, Miskolc; felkészítő tanára: *Szabó Katalin*). A zsűri Stílus különdíját *Pálinkás Máté* (Református Kollégium Gimnáziuma, Sárospatak; felkészítő tanára: *Szabó Viktória*), a közönségdíjat pedig *Zérczi László* (Református Kollégium Gimnáziuma, Sárospatak; felkészítő tanára: *Sinkóné Tóth Zsuzsanna*) nyerte el.

A rendezvényt szép számú közönség kísérté figyelemmel. Jó volt fiatalok szájából hallani azokat a gondolatokat, melyek szép magyar nyelvünk féltő szeretetére hívják fel mindannyiunk figyelmét. A verseny nem jöhetett volna létre *Bacsó János*, Ónod polgármestere, dr. *Úveges István*, Ónod jegyzője és *Hideg Imre*, a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Önkormányzat Oktatási és Kulturális Főosztályának vezetője támogatási segítségével nélkül.

2010 tavaszán Széphalomban lesz a 4. *Mercurius Veridicus* szónokverseny.

Benke Ildikó
(Református Pedagógiai Intézet)

Mindenekelőtt a 2009. évi 1. számunkban közzétett rejtvények megfejtését adjuk meg.

I. Párosan! 1. Pókaszeptek. 2. Fertőszéplak. 3. Iborfia. 4. Pusztagegres. 5. Kispirit. 6. Dubicsány. 7. Dunakiliti. 8. Fülöpjakab. A megfejtés tehát: Petőfi: Respublika.

II. Első tagom ... 1. Kényszervágás, 2. Marhasült.

III. Intarziakvíz. 1. Pite. 2. Mese. 3. Lámpa. 4. Láda. 5. Latin. 6. Átszól. (Ez a kérdés többmegfejtésűnek bizonyult, ugyanis a megadottn kívül kiolvasható belőle az igekötő nélküli szől, valamint a zajt szóalak is, amely szintén válasz lehet a kérdésre. El is fogadtuk. Néhány megfejtőnk a ri és az ír igével is próbálkozott, ez azonban csak rövid i-s formában olvasható ki a kérdésből, tehát nem jó.) 7. Arab. 8. Akad. 9. Drága. 10. Pinty.

IV. Író és műve. 1. Iszalag. 2. Pergola. 3. Melódia. 4. Fallada. 5. Kanyaró. 6. Koravén. 7. Cinkota. 8. Aszalás. 9. Ballada. 10. Antilop. 11. Sasfiók. 12. Alkalom. A keresett regénycím: A gólyakalifa, szerzője Babits Mihály.

V. Szójátékos csattanó. Mert megtalálta a számítását.

Azok közül a megfejtőink közül, akik beküldött megoldásaikkal megszerezték a sorsolásban való részvételhez szükséges 75 pontot, ezúttal a következők részesülnek a Tinta Könyvkiadó által a mindenkor nyerteseknek juttatott könyvjutalomban, amely ezúttal Forgács Róbert Anya-nyelv-csavar című könyve: III. András Általános Iskola 8. osztálya, Domoszló, Deák tér 5. (3262); Bónéné Barcza Andrea, Diósd, Erzsébet u. 34. (2049); Dörnyei László, Celldömölk, Szentháromság tér 2. I/2. (9500); Mihályovszky Márta, Nyíregyháza, Korányi út 22. II/11. (4400); Némethy Győri Ágnes, Budapest, Batthyány tér 4. (1011); Parti Csaba, Jászberény, Benepusztá u. 3. (5100); Pásztor Örs, 410028 Oradea/Nagyvárad, str. Nicolae Jiga 33. Románia; Pojtner László, Kaposvár, Dr. Kovács-S. Gy. u. 8/A (7400); Tiszaparti Gimnázium és Humán Szakközépiskola Olvasóköre, Szolnok, Tiszaparti sétány 4. (5000); Vohmann Péterné, Budapest, Nagybányai út 15. (1025). A nyerteseknek szívből gratulálunk!

A Pontozó új feladatai

I. Befejezetlen mondat. A nagy itáliai festő, szobrász és polihisztor, Leonardo da Vinci (1452–1519) egyik rövid megállapítása az, amely így kezdődik: „*Aki keveset gondolkodik...*” Ha olvasóink kíváncsiak a mondas befejezésére is, mindössze tíz meghatározásra kell válaszolniuk. A meghatározásokra válaszul írt szavaik betűi – egyetlen szó első betűje kivételével – egytől egyig csak a befejezetlen mondat már megadott betűiből választhatók ki, de akár az ott előfordulónál nagyobb számban is. A helyes válaszok betűinek számát zárójelben mindenütt megjelöljük. Leonardo da Vinci mondatának befejezését a tíz válasz kezdőbetűinek összeolvasása adja meg. Beküldendő a tíz megtalált szó és a belőlük összeolvasható mondatbefejezés. Megfejtése 20 pont.

1. Lopakodik	(11)
2. Naiv, együgyű	(7)
3. Semmiség, nem nagy baj! (kisfiúk vigasztalására)	(14)
4. Dúsan zsinórozott férfi kiskabát	(6)
5. Akarat nélküli ember jelzője	(14)
6. Nem szabad!	(5)
7. Érzéki élvezeteket hajhászó	(7)
8. Föld alatt élő rovarevő állat	(8)
9. Könyörög	(7)
10. Tízpróba	(8)

II. Nyolcszor nyolc. Ha olvasóink helyesen töltik ki az ábrát, akkor a bal felső sarokból kiindulva és a jobb alsóig haladva egy 200 éve elhunyt osztrák zeneszerző egyik szimfóniájának címét olvashatják el. Ezután a sorok ügyes átrendezésével ugyanebben az átlóban rátalálhatnak a zeneszerzőnek egy másik szimfóniájára is. Mi a két zenemű címe, és ki az alkotójuk? A két címet és a zeneszerző nevéért egyenként 6, összesen tehát 18 pont jár.

- Nagyon sok
- A gonosz szellemek fejedelme
- Fosztogató katona
- Tájékoztató
- Híres a mosodája!
- Magános kolostor
- Világegyetemünkről alkotott elképzelés
- Régi szalonna romlása

III. Első tagom... Ahogy már korábban is nemegyszer tettük, ezúttal is verses talányokkal igyekszünk megmozgatni olvasóink fantáziáját. Most négy, egyenként hatsoros verses talányt teszünk közzé. A helyes megfejtésért egyenként 5, összesen 20 pontot lehet szerezni!

1. Első tagom kutyavérben s
Tengervízben leledzik.
A második: kőből rakott,
Hol a vitézt megedzik.
Együtt: mohón vágyakozó,
Epekedő, áhító.	2. Családtag az első felem,
Apját hívja így a nejem.
Akár nap süt, akár esik,
Jó apósom eszik, eszik...
Összerántod a két felet,
Akár vasipar is lehet.
3. Első tagom igekötő,
Úgyszintén a másik.
Utolsó tag: a levegő
Futóversenyt játszik.
Egybefogva ez a három:
Elpletykál és víz alá nyom.	4. Mondatrész a kétharmadom,
Fele-fele arányban.
Egyharmadom istállóban
Zabot zabál magában.
Összefogva: olyan ember,
Ki másokért beszélni mer.

IV. Szójátékos csattanó. Megfejtésül a túloldalon mellékelt rejtvény csattanóját kell beküldeni. Megfejtése 25 pont.

Az e számunkban közzétett rejtvények együttes értéke 77 pont, de már 60 pont is elég ahhoz, hogy valaki részt vehessen a sorsolásban, és egy értékes könyv nyertese lehessen. Könyvjutalomban tíz szerencsés megfejtőnk részesül. A fejtörők megoldását **2009. szeptember 15-éig** tessék elküldeni címünkre: Édes Anyanyelvünk, Pontozó. 1364 Pf. 107.

Minden rejtvénykedvelő olvasónknak jó szórakozást és sikeres megfejtést kívánnak a feladványok készítői:

**Bencze Imre (III.),
Grétsy László (I.),
Harmati Gizella (II.),
Schmidt János (IV.)**

Szójátékos csattanó

SZEREN- CSE- FIGURA	1	MALI FŐ- VÁROSA	FUNDA- MENTUM	2	ELŐKÉLŐ RÉTEG TAGJA	Derús évváró – A családlátogatás óta biztos vagyok benne, hogy ki- tűnő lesz a bizonyítványom – mondja a barátjának Pistike. – Miből gondolod? (A választ az ábra számo- zott soraiban rejtettük el.)			
KELET, RÖVIDÍTVE BÍRÓI PALÁST									
MÁRKÁS OLASZ HEGEDŐ									
VERŐ- FÉNYES SVÉD AUTÓJEL									
			NÉMA MOZI!			VALUTA- TERÜLET	ESŐS IDŐBEN RAGAD A CIPŐRE	KOSSUTH-DÍJAS FESTŐMŰVÉSZ (IGNÁC)	SAKMAI- LAG ELBÍRÁL
HARC- MEZŐ			A -LEG PÁRJA					ÜRES KÉZ!	
FAROLÁS								RÁMÁBA FOGLAL	
MEG- LEPŐDVE MONDJUK		SZÉLVÉDŐ KABÁTKÁT VISELŐ FÉRFINEV							
ILYEN JÁRMŰ AZ AUTÓ IS									
SZILVESZ- TERREL ZÁRUL			MENY- ASSZONY DECIMÉ- TER, RÖV.				RITKA, BÉCSBEN!		
... COMA- NECI; TOR- NÁSZNŐ FLUOR						EMESE, BECÉZVE ENSZ-FŐ- TITKÁR V.			
									ZORRO JELE
									HÉZAG
MOZIDA- RAB SZÜ- LETHET BELŐLE			... MARIA RILKE; KÖLTŐ NAGY EB						EGGYEL KEVESEBB KIS- KUTYA!
AJÁN- DÉKOZ		DÖMPER ELEJE!			TRÉNING				
ŐZD KÖZEPE!		MITIKUS MONDA			ROSTON SÜLT HÚS- SZELET				
ADU, NÉPIES SZÓVAL						KÉRDŐ- SZÓCSKA A SOR ELÉN	KÉTJEGYŐ BETŰ AZ ILLE- TÖNEK		
ÁT- KAROLÓ								TÁJ KÖZEPE!	
RÁGÓ- SZERV								VALA- MINT	
			HEVES TÁMADÁS A VÁR ELLEN	K					
FORTE				KAVICSOS					VEREJTÉ- KEZIK
IDEGEN ELŐTAG: ÚJ				BELSŐ VITA!					
DECI- COSI FAN ... (MOZART)		HAVON CSÚSZIK SZAVAZÓ- EDÉNY						OLASZ AUTÓJEL VADÁSZ- KÉS	
FILM- RENDEZŐ (BÉLA)						FESTŐ, GRAFIKUS (BÉLA) "N"			
TÓRIUM					TAGADÓ- SZÓ CSACSIVÉ, LEMÉNY!			NÖSTÉ- NYE A SUTA DÍSZ	
					NEWTON, RÖVIDÍTVE RÓMAI 1000-ES		KORSZAK HATA- ROZOTT NÉVELŐ		
VIETNAM FŐ- VÁROSA	M								NÉMET AUTÓK JELZÉSE

Új szavak, kifejezések (55.)

A nem szótározott szavak tárháza

arcfrissítés – új, ismeretlen „arc” (személy) bevezetése a nyilvánosságba

fényevő – egészségi tisztítókéúra szél-
sőséges formája (gyakorlatilag nem
evés, éhezés)

forró áru – olyan lopott áru, amely
senkinek nem adható el (pl. világhírű
festmény)

neofóbia – evési zavar, az új, az ismer-
etlen étel látványának elutasítása (külö-
nösen 2–6 éves gyerekeknél); pszichikai
tünet. Magyarítási javaslat: *újétekkundor*.

ortorexia – a főbiák közé sorolt lelki
zavar; az egészséges étellektől való füg-
gőség. Magyarítási javaslat: *egészségmá-
nia, étkezészeresség*.

pendi – a *pendrive* (tükörfordítással:
tolliár; tollmeghajító) rövidített neve. Ta-
lálhatóbb javaslatok: *kulcsár* (Bősze Péter),
(*adat*)*szipacs* (Czakó Gábor).

prezentáció – valamilyen alkotásnak,
eredménynek szemléltető bemutatása.
Újabban számítógépes, pl. PowerPoint –
PP vagy PPT – programmal készített,
projektorral kivetített, vetített képes be-
mutató. Egyszerűen: *bemutató*. Rövidít-
ve: *prezi*.

Prezi – a PP prezentációkészítő ma-
gyar konkurensének neve (Népszabad-
ság, 2009. márc. 30.)

síkidég – (melléknév) nagyon ideges,
azaz csupa ideg

stresszspirál – a személyiségen el-
uralkodó, fokozódó stressz (egy reklám-
mondatból). A két mássalhangzó-torló-
dás miatt javasolható a helyettesítése:
fölpörgés.

szociális bolt – önkormányzat által
támogatott/fenntartott vagy szövetkeze-
ti bolt, amelyben a kedvezményezettek
(helyi lakók, nyugdíjasok, nagycsaládo-
sok) olcsóbban vásárolhatnak, és a ke-
reskedelmi árresek kikapcsolása révén a
termelőnek is több jut az áru értékéből

testképzavar – lelki tünet, az egyén
nincs megelégedve a testalkatával. Má-
sik megnevezése: *testvázlatzavar*. A meg-
nevezések nem tükrözik a magyar nyelvi
szemléletet. Javaslat: *alkatképtelenség*,
alkatmeghasonlás.

UV-mellény – az ibolyántúli sugarak-
tól védő mellény

zakat – az iszlám előírásai szerint az
arab országokban a szegényadó megne-
vezése; többnyire a jövedelem tíz száza-
léka (Magyar Nemzet, 2009. márc. 28.)

A rovat 1998–2005. között megjelent
anyagát teljes egészében tartalmazza a kö-
vetkező kötet: Jelentés a magyar
nyelvről (2000–2005). Szerk.: Balázs Gé-
za. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2005.
További gyűjtés: Minya Károly: Új sza-
vak I. Tinta Könyvkiadó, Budapest,
2007.

B. G. és B. M.
balazsge@due.hu

A bór barnás vagy sötétszürke nemfémes elem. Köszönöm, nem kostólnék (!) bele! (B. G.)

vek 2007-es mérlege nem a társaság valós pénzügyi helyzetét tükrözi. Egészen pontosan a cég könyvvizsgáló által hitelesített mérlegében feltüntetett ötmilliárd 341 milliós nyereséggel szemben – ami után Bige 1,4 milliárd forint osztalékot utalt ki magának, bár állítólag

A könyvvizsgáló néha tényleg könyvvizsgáló! (Népszabadság, 2008. december 23.) (B. G.)

Ahol Homérosz az Odüsszeiát írta

Munkatársunktól

A törökök által csak az Égei-tenger gyöngyszemének emlegetett Izmir egy hajókkal és jachtokkal teli nagy tengeröbölben található. Az ország harmadik legnagyobb városát időszerűségünk előtt 3000-ben alapították, és kulturális sokszínűsége

már a nyolcvanas években is védett volt a túlzott beépítéstől – ezek az eredeti állapotukban megőrzött partok gyakran csak a víz felől közelíthetők meg. Így a szenvedélyes vitorlázók

úgy ismerhetik meg az érintetlen vidékeket, ahogy azok évszázadok óta fennállnak.

A líkiai partok egy csendes öblében, festői környezetben fekszik Kas városa. Az egykori

kis halászároskát máig elkerülte a tömegturizmus, ezért az ide látogatók hamisítatlan tradicionális atmoszférával találkozhatnak. A kék csíkos jachtok egy apró, idilli kikötőből hajóznak ki a kristálytiszta, türkiz színű vízre, hogy elérjék a környéken fellelhető, finom, fehér homokkal borított strandok egyikét. A líkiai partok azonban

amely Pál apostol idejében Kis-Ázsia legnagyobb városa volt. A legközelebbi kikötő Kusadasi Setur, amely alig 18 kilométerre található.

Az általában észak-északnyugati irányból fújó, mérsékelt szél a nyári hónapokban ideális a vitorlázáshoz, és a forrást is elviselhetővé teszi. Tavasszal és ősszel inkább csak tapasztalt

Szenzációs felfedezés a klasszikus filológiában: Homérosz tudott írni! (Vagy csupán a Népszabadság utazási mellékletének munkatársa nem tud címet adni?) (K. G.)

Kedves Vásárlóink!

Felhívjuk figyelmüket, hogy az üzletünkben elfogadható 2008. december 31-ig érvényes utalványok beváltási határideje 2008. december 31.

Ezeket az utalványokat 2009. január 1-től nem áll módunkban elfogadni.

Megértésüket köszönjük.

Biztos, ami biztos! (K. G.)

A Klepka utcán készült hétfői felvételünk a fafazonírozókról. Egyszerre csak egy helyen képeznek forgalmi akadályt.

Dolgoznak a lombfűrészek

NYESÉS-VÁGÁS Az első jele annak Kecskeméten, hogy lesz tavasz

Lombfűrészsel aligha fognak fát, ágat vágni! (Balog Lajos lelete.)

A házaselet nem nélkülözi a gyanús árnyoldalakat

Négyen, mint a gonoszok

Persze, tudjuk: kétszer kettő néha öt. Itt is! (Radnóti Adél pécsi olvasónk talált rá a példára a Dunántúli Naplóban.)

AKCIÓ! 2009. márc

Bácskai finomliszt 1 kg

Ez aztán nagyon finom lehet! (A CBA üzletlánc szórólapján bukkant rá Somogyi Erzsébet nyíregyházi olvasónk.)

Nagypapa lett Maradona

MADRID. Fiút szült egy madridi kórházban Diego Maradona, az argentin

Giannina és Diego Maradona

válogatott szövetségi kapitányának Giannina nevű lánya. A 48 éves futball-legenda unokáját Benjammak nevezték el. A

Minden jó, ha jó a vége! A Futár című nyíregyházi lapból kivágott cikkrészlet beküldője Somogyi Józsefné olvasónk.